

SITUAČNÍ ANALÝZA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT
NA ÚZEMÍ MĚSTA LITVÍNOVA SE ZAMĚŘENÍM NA SÍDLIŠTĚ
JANOV

Praha, Litvínov, leden 2009

OBSAH

Motto	3
Metologie výzkumu	3
Část I.	
Analýza situace, stručný historický, geografický a demografický popis města Litvínova	4
Bydlení	8
Zaměstnávání	17
Vzdělávání	21
Zdraví	25
Bezpečnost, sociální patologie	27
Sociální služby, preventivní a dobrovolnické aktivity	31
Sport	34
Městský úřad, odbor sociální péče	35
Občanská a komunitní angažovanost	36
Kulturní scéna	37
Rizikové subjekty	38
Městské mýty aneb Co se povídá o vzniku a zániku Janova	39
Část II.	
Obecná doporučení	41
Bydlení	43
Zaměstnávání	45
Vzdělávání	47
Zdraví	48
Bezpečnost	48
Sociální služby	50
Zkvalitnění sousedského soužití	51
Závěrečná poznámka	51
Přílohy:	
Příloha I.	54
Příloha II.	55

Motto

*Popocatepetl? Tak to sise splet!
Tohletosou Krušný Hori, tady hrajem betl.*

(Xavier Baumaxa, písničkář z Litvínova)

Životní podmínky na Mostecku jsou specificky neradostné. Jako celek je ústecký kraj dlouhodobě charakterizován jednou z nejvyšších měr nezaměstnanosti v celé ČR. Je zde celorepublikově nejnižší podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním, na druhou stranu převažuje sídlištní typ bydlení na úkor bydlení v rodinných domech. Životní prostředí Mostecka patří především kvůli dopadům těžkého průmyslu k nejpoškozenějším v republice. Krajina je dlouhodobě zdevastována těžbou a emisemi škodlivých látek. Na druhou stranu je zde obrovský nevyužitý potenciál turistiky a širšího objevování zachovalých přírodních krás bývalých Sudet. S útlumem těžby a průmyslové výroby, pokud k němu ve výhledu příštích let skutečně dojde, souvisí nástup spontánní i řízené rekultivace zdejší krajiny. Je hlavně na zdejších obyvatelích, zda tento potenciál dokážou uchopit k dlouhodobému prospěchu a rozvoji místa, kde žijí.

Metodologie výzkumu

Podkladem pro realizátory výzkumu byly již existující odborné analýzy, studie, výzkumné a koncepční materiály, týkající se předmětu výzkumu. Nejvýznamnějším zdrojem informací byla celá řada polořízených či neřízených interview, vedených přímo v terénu a následná analýza a komparace těchto interview¹. V rámci výzkumu byla opakovaně využita i metoda zúčastněného pozorování. Dalším významným podkladem pro tento materiál bylo studium sekundárních zdrojů, jako je relevantní literatura, veřejné dokumenty celostátní i regionální tisk či internet.

¹ Je víc než pravděpodobné, že realizátoři výzkumu nevyslechli všechny aktéry, kteří by se cítili povolání vyjádřit se ke skutečnostem, které jsou předmětem tohoto výzkumu. Je to dáno časovými dispozicemi, které dal zadavatel pro realizaci výzkumu, a personálním možnostmi výzkumného týmu. Proto bychom rádi uvedli, že tato zpráva je pouze prvním materiálem, vznikajícím v souvislosti s plánovanými inkluzivními aktivitami na sídlišti Janov. Lze předpokládat, že se v blízké budoucnosti najdou vhodné platformy, ať už ve formě tištěných materiálů, specializovaných studií či partnerských diskuzních panelů, veřejných slyšení atd., kde budou moci i tyto názory zaznít.

ČÁST I.

Analýza situace. Stručný historický, geografický a demografický popis města Litvínova²

Město Litvínov je jedním ze středně velkých sídel v Ústeckém kraji. Leží na jižním úpatí Krušných hor v nadmořské výšce v rozmezí 304 až 378 m, v severní části bývalého okresu Most. Ten patří mezi příhraniční okresy se Spolkovou republikou Německo, konkrétně se Saskem. Město Litvínov je situováno na příhraniční ose měst Děčín – Teplice - Chomutov. Celková katastrální výměra města je k dnešku 4 068,96 ha.

Historie města sahá hluboko do středověku: nejstarší zmínka pochází z roku 1352 (Lutwinow). Zdejší osada tehdy patřila rodu Hrabšiců, který ovládal značnou část území pod Krušnými horami. Původně zde byla dvě sídla - Horní a Dolní Litvínov s tvrzemi. Roku 1715 zde hrabě Jan Josef Valdštejn založil velkou manufakturu na výrobu sukna, jednu z prvních v českých zemích. V 19. století se v Litvínově rozvinula hrnčířská výroba a už tehdy také v širokém okolí města těžba hnědého uhlí. Městem byl Litvínov učiněn 5. srpna 1852³.

Od nástupu průmyslové výroby je pro město a jeho okolí charakteristická vysoká koncentrace těžebního, chemického a textilního průmyslu. Roku 1939 byl v Záluží jižně od města Litvínova pod názvem STW-(Sudetenländische Treibstoffwerke) založen velký chemický závod na výrobu syntetického benzínu z uhlí, dnešní Chemopetrol. Dnes je Litvínov také křižovatkou dálkových ropovodů. Celou oblast výrazně poznamenala intenzivní těžba hnědého uhlí (hlubinný důl Centrum v Záluží, dnes v likvidaci, doly v okolí Bíliny, Mostu a Jirkova)⁴, dnes realizovaná Mosteckou uhelnou společností. Tyto aktivity na jedné straně v minulosti přispěly k rychlému rozvoji města Litvínova a přírůstku obyvatel do regionu díky pracovním příležitostem, na druhé straně koncentrace a intenzita těchto aktivit přinesla devastaci krajiny a životního prostředí. Kvůli nevhodné skladbě průmyslu se město Litvínov po roce 1989 potýká s vážnými problémy v oblasti lidských zdrojů souvisejících s poklesem jednostranně zaměřené průmyslové výroby a útlumem těžby. To vážně ovlivňuje situaci celého Mostecka.

Podle aktuální statistiky žije na území města Litvínova 27 118 obyvatel, z toho je 13 401 mužů (49 %) a 13 717 žen (51 %). V roce 1986 došlo k připojení obce Hamr (jejíž součástí byl od roku 1960 i Janov) k Litvínovu, čímž se zvýšil počet obyvatel Litvínova o více než 9 700 osob. Nejsilnějšími věkovými skupinami v Litvínově jsou aktuálně věkové skupiny 50 – 59 let a 30 – 39 let, naopak velice slabá je skupina

² Základním podkladem pro zpracování těchto deskriptivních kapitol včetně jejich statistických částí byl pro nás materiál „Integrovaný plán rozvoj sídliště Janov – návrh pro radu“, zpracovaný MěÚ Litvínov (volně ke stažení na webu města). Na následujících stránkách z tohoto textu fakta přímo citujeme.

³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Litv%C3%ADnov>

⁴ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Litv%C3%ADnov>

malých dětí do 4 let, která nedosahuje ani dvou třetin skupiny nejstarších obyvatel města. I navzdory intenzivní migraci do některých čtvrtí Litvínova, včetně Janova, v posledních letech zůstává zdejší trendem stárnutí populace.

Sociálně vyloučené lokality v Litvínově

Ve městě jsou v roce 2008 celkem 3 lokality, které svým geografickým situováním, sociální segregací, (ne)dostupností služeb, charakterem svého osídlení či kombinací těchto faktorů nejbližší odpovídají charakteristice sociálního vyloučení. V první řadě jde o panelové sídliště Janov, a dále jsou to dvě městské ubytovny: v ulici U Bílého Sloupu a lokalita V Dolíku neboli ubytovna UNO.

Ubytovny

Jak ubytovna UNO, tak ubytovna Bílý sloup plní zčásti funkci záchytných míst pro obyvatele za různých okolností vystěhované ze sídliště Janov. Naprostá většina jednotlivců i rodin žijících na těchto ubytovnách má jako součást svých předchozích zkušeností s bydlením také krátkodobější či dlouhodobou zkušenost s bydlením na sídlišti v Janově.

Považujeme za důležité již na tomto místě zdůraznit, že obě ubytovny by v průběhu efektivního řešení situace na sídlišti Janov postupně zřejmě přestaly plnit shora popisovanou funkci. Primárním zdrojem problémů souvisejících se sociálním vyloučením a místem, které sociální vyloučení primárně produkuje, je právě sídliště Janov. Situace na ubytovnách je do velké míry důsledkem dění na sídlišti Janov. Naopak řešila-li by se situace na ubytovnách separátně od situace v Janově, požadovaného efektu by velmi pravděpodobně nebylo dosaženo.

Co se týče ubytovny u Bílého sloupu, jde o bývalé firemní ubytovací zařízení pro zahraniční dělníky na okraji města, které vzniklo zhruba před 10 lety. Lidé z Bílého sloupu mají přístup do města několik minut pěšky, ale stigma obyvatelů ubytovny je prakticky automaticky vylučuje ze společenského života. Co se týká architektury a vybavenosti, ve valné většině se na Bílém sloupu nejedná o byty v klasickém slova smyslu, ale o jednotlivé místnosti o velikosti cca 12 metrů čtverečních. Domácnosti zde mají společné sociální zařízení, společné kuchyně, teplou vodu jednou týdně. Pouze jediný z celkem 6 bloků ubytovny disponuje byty, vybavenými vlastní koupelnou, kuchyní a WC (jde o byty 1+1, jen několik bytů je 2+1). Ačkoli obecně panuje povědomí, že Bílý sloup, stejně jako ubytovna UNO, je ubytovnou pro neplatiče, žijí zde nikoli výjimečně rodiny, které se nedostaly do situace neplatičů, ale nenašly jinde ve městě Litvínově dostupné ubytování, případně si samy tyto rodiny o přidělení místa v ubytovně zažádaly z důvodu potřeby osamostatnění od rodičů. Mezi

obyvateli ubytovny převažují mladé rodiny s dětmi. Nelze říci, že ubytovna plní funkci přechodného ubytování: mnohé rodiny zde žijí již několik let.

Ubytovna UNO je nejhorší adresou v Litvínově, zdaleka horší, než ubytovna Bílý sloup. O ubytovně UNO se mezi zdejšími lidmi běžně mluví jako o „lágru“. V očích veřejnosti zde bydlí v lepším případě „neplatiči“, v horším „chudina“ či rovnou „chátra“. Jde o exemplární příklad prostorově vyloučené lokality: nachází se zhruba 3 km od centra města a 1,5 km od jeho kraje směrem na Most, stranou hlavní silnice na uhelných výsypkách. Do lokality je možné se dopravit dvojím způsobem: buď z hlavní silnice spojující Litvínov s Mostem, od níž je vzdálena cca 500 m, nebo po chodníčku, který vede mezi zahrádkami od zdejšího supermarketu. U odbočky z hlavní silnice je zastávka tramvaje. Komplex ubytovny sestává z 3 jednopodlažních bloků, z nichž v každém je kromě dlouhé chodby o jednopokojových bytech také po jednom bytě vícepokojovém, jenž ovšem nutně nemusí obývat pouze jedna domácnost. Na každé chodbě je společné WC a koupelna, na jedné z chodeb společná kuchyně je, na dvou zbývajících není – jednotlivé domácnosti vaří na elektrických plotýnkách v bytech. Ve vícepokojových bytech je kuchyň i sociální zařízení. Jedna z místností v ubytovně slouží městské policii jako ubytovna pro bezdomovce a narkomany. Městská policie zde má také služebnu, fakticky především dozoruje nad obyvateli UNO, neboť ubytovna včetně veškerého zařízení je majetkem města.

Jednosměrnou cestu na dno mezi ubytovnami Bílý sloup a UNO popisuje v médiích současný zástupce politické reprezentace města, místostarosta Litvínova M. Klika: „I na ubytovnách mají některé rodiny desetitisícové dluhy. Budeme proto stěhovat neplatiče z ubytovny U Bílého sloupu na UNO V Dolíku. Neplatičům z UNO budeme poskytovat pouze přístřeší, to znamená, že se budou moci na ubytovně pouze vyspat.“⁵

Sídlíště Janov

Následující část práce je analýzou některých okolností geneze vzniku sídlíště Janov a jeho proměny v sociálně vyloučenou lokality, zejména s ohledem na aktuální situaci. Při četbě těchto řádků je ale stále třeba mít na vědomí provázanost situace v Janově s celkovou situací ve městě Litvínově, jehož je Janov částí. Tato provázanost platí ve všech sférách života.

Janovská část Litvínova je nejzápadnějším okrajem města, stavebně navazuje přímo na část Hamr (od ulice Přátelství) s jeho poválečnou výstavbou v tradiční technologii. Severní, západní a jižní okraje lokality jsou tvořeny rodinnou zástavbou. Celé území je situováno na jižním svahu s poměrně velkým celkovým převýšením, ve vyšších polohách (např. při ulici Přátelství) jsou výhledy jižním směrem do pánevního

⁵ http://www.homerlive.cz/homer/litvinov/art_23947/litvinov-odmita-narzeni-z-nicnedelani.aspx

prostoru (a také na gigantický komplex Chemopetrolu). Jižní svah je tvarován mělkými údolími dvou potoků – Janovského na západě a potoka Loupnice. V území Janova, ani v přímém kontaktu s ním, se nenacházejí prvky ochrany přírody. Severně a západně jsou v přímém dosahu lesy, které tvoří přirozené rekreační zázemí Janova. Na východním okraji se nachází významná rekreační zóna v okolí rybníku Šedák, která má vysoký potenciál pro pobyty obyvatel a je takto předurčena i v územním plánu města. V souvislosti s postupem povrchové důlní těžby byla likvidována řada obcí, jejichž obyvatelé museli přesídlit do nově projektovaného sídliště v Janově. Od 70. let postupovala asanace historické části Janova, kde postupně vyrostla kompletní bytová výstavba v podobě rozsáhlého panelového sídliště.⁶ Postupně vznikaly čtyř až osmipodlažní panelové domy s byty velikosti garsonky až 4+1, vybavené standardním příslušenstvím, koupelnou a WC. Jako součást občanské vybavenosti byly bytové domy doplněny infrastrukturou zabezpečující služby a volnočasové aktivity pro obyvatele, sestávající z budovy školy, dvou obchodních středisek, zdravotního střediska a sportovního areálu. Kvůli rostoucímu počtu automobilů byly postupně zřízeny další plochy pro parkování. Dnešní tvář jádra sídliště tvoří 27 osmipodlažních panelových domů s byty první kategorie a různým počtem vchodů (2 domy s 9 vchody, 9 domů s 6 vchody, 1 dům se 4 vchody, 3 domy se 3 vchody a 12 dvouvchodových domů). Toto jádro je obklopeno původní zástavbou rodinných domů zejména podél jižního okraje ulice Janovské a podél ulice Křížatecké.

⁶ <http://litvinov.sator.eu/pages/historie-janova-147>

Na této fotomapě⁷ jsou **vyznačeny hranice lokality, kterou zhruba považujeme za sociálně vyloučenou.**

Bytové domy či jednotlivé byty jsou v různých formách vlastnictví či správy. Nejčastějším způsobem je vlastnictví družstevní, kde je nejsilnějším hráčem Stavební a bytové družstvo **Firma 1**, vlastníci v Janově **1557 bytů** a spravující **178 bytů** v majetku jiného vlastníka. Dalších **612 bytů** vlastní realitní a developerská společnost **Firma 2, s.r.o.** (původně Firma 3, později Firma 4), která podobně jako Firma 1 vlastní i množství dalších bytů v Litvínově. Většina zbývajících bytů je v majetku individuálních vlastníků, kteří v bytě sami bydlí nebo ho dále pronajímají⁸.

Město v těchto panelových domech na sídlišti Janov následkem kompletní privatizace zdejšího bytového fondu nevlastní žádné byty.

Kvalifikované odhady současného počtu obyvatel sídliště jsou udávány v počtu 6.200-7.000 osob.⁹

Věrní ověřeným postupům podobných odborných studií, vycházíme z předpokladu, že situaci na sídlišti Janov nejlépe zmapujeme analýzou dosažené úrovně a zajištění služeb v těchto 5 oblastech života zdejších obyvatel:

- 1) Bydlení**
- 2) Vzdělávání**
- 3) Zaměstnávání**
- 4) Zdraví**
- 5) Bezpečnost**

Těmto 5 oblastem se proto budeme podrobněji věnovat v následujících kapitolách. Nicméně mějme na vědomí, že toto rozdělení je pouze nástrojem pro přehlednější a názornější uchopení pestré reality: ve skutečnosti se všechny tyto oblasti navzájem překrývají, doplňují a ovlivňují.

BYDLENÍ

Geneze vzniku problému na sídlišti Janov sahá poměrně hluboko do historie města. Už v roce 1986 byl Janov připojen k Litvínovu. Jako součást bytové politiky, realizované vedením tohoto města, začalo záhy po tomto připojení, tudíž před zlomovým rokem 1989, stěhování čekatelů v pořadnících na byty převážně právě do Janova. Mohlo se tak dít kvůli tomu, že jedním z kritérií, které město nastavilo pro

⁷ Fotomapa převzata z textu „IPRSJ – návrh pro radu“

⁸ I tato část je citací ze zdroje „IPRSJ – návrh pro radu města“

⁹ V některých médiích publikované odhady počtu obyvatel sídliště až do výše 10.000 osob (častopis Reflex, citující sociologa Gabala v prosinci 2008), považujeme za nadhodnocené.

přidělení bytu dle pořadníku, byl i počet dětí v rodině. Je pravděpodobné, že důrazem, kladeným na toto kritérium, byly do Janova fakticky směřovány především určité typy rodin: sociálně slabší, kde je počet dětí obvykle vyšší. Hned z kraje devadesátých let, s nástupem nových poměrů, začala být do Janova kromě nově osamostatňovaných domácností s více dětmi městem směřována i další početná skupina lidí: domácnosti, které do té doby obývali rodinné domy blíže centra města (především část Chudeřín), které město začalo odprodávat zájemcům, rekrutujícím se z řad těch vrstev, které si mohly investici do koupě dovolit (často osoby, které se v nových poměrech brilantně zorientovaly a došly rychlého zisku). Janovští pamětníci vzpomínají, že právě tehdy se začaly objevovat první zárodky problémů v soužití mezi „starousedlíky“, kteří na do té doby klidném sídlišti na kraji města žili často od jeho vzniku, a nově příchozími rodinami. Kromě toho však zřejmě docházelo i k velkým problémům v soužití mezi nově přistěhovanými rodinami, které tvořily různé segmenty velkorodin, do té doby žijících odděleně ve starší městské zástavbě v Litvínově a oněmi rodinami, které k bydlení v Janově přišly přes pořadník. Jak první, tak druhá skupina nebyly zvyklé na soužití se členy jiných rodů, v jednom panelovém domě či dokonce na jedné chodbě paneláku. Zřejmě hlavně na propuknutou mezirodovou averzi a konflikty mezi statusově i ekonomicky různě postavenými segmenty velkorodin dodnes upomíná monumentální skelet zdevastovaného panelového bloku F3 v srdci sídliště Janov.

Lze se ale domnívat, že pokud by nemovitosti na sídlišti alespoň z významnější části zůstaly v majetku obce, což obec uschopňuje i zavazuje s nemovitostí nakládat dle určitých regulí a také se vztahovat k jejím nájemníkům s nabídkou práv a požadavkem dodržování jistých povinností, situace by nedošla dnešního stavu¹⁰. Dosud totiž byly aktéry problémů osoby, rodiny a domácnosti, které, ať žili v Janově nebo dříve např. v Chudeříně, platily za „Litvíňáky“. Následující kroky města ale vedly právě opačným směrem: z důvodů, o jejich skutečné motivaci panují dodnes dohady; město se rozhodlo, zčásti za funkčního období starosty Doležala, zčásti za jeho nástupce Zdražila, postupně kompletně celé sídliště Janov rozprodat. Za rozhodnutím pro tento proces byla zřejmě úvaha, zohledňující jednak vidinu získání značného kapitálu (v médiích v roce 2005 proběhla zpráva, že z prodeje bytových domů radnice získává ročně 10-14 milionů korun a od začátku privatizace před 13 lety město utržilo přes 130 milionů korun), jednak **kalkul, že odprodejem domů a bytů město přenese odpovědnost za řešení problému na nové majitele. Brzká budoucnost ukázala, že právě toto byla velmi krátkozraká úvaha.**¹¹

¹⁰ K tématu privatizace bytového fondu obcí a rizik tohoto procesu na kvalitu života českých měst existují kvalitní odborné studie, např. text Mgr. Andrey Baršové „Problémy bydlení etnických menšin a trendy v rezidenční segregaci v České republice“, který vyšel v publikaci „Romové ve městě“, Socioklub Praha 2002.

¹¹ Nikoli na omluvu jednání vedení města Litvínova, ale v zájmu objektivitu pohledu nutno říci, že v 90tých letech takto neuvažovali zdaleka jen zastupitelé v Litvínově. Za vznikem naprosté většiny sociálně vyloučených lokalit v ČR lze, s různými místními specifiky, najít právě tento „privatizační kalkul“.

Byl zahájen postupný odprodej bytového fondu na sídlišti Janov a situace tam se začala znepřehledňovat. Je velmi těžké, ba nemožné dávat následujícím událostem nějaký jednotný posloupný časový rámeček. Těm nájemníkům, kteří byli schopni a měli zájem byt zde zakoupit, bylo toto umožněno. Část obyvatel tak získala byty do osobního vlastnictví, část těchto vchodů je k dnešku tzv. společenstvím vlastníků, a část tvoří družstva, jež později zastřešil regionální realitní gigant Firma 1. Byty s nájemníky, kteří odkupu nebyli z různých důvodů schopni, čekaly na svého kupce. Situace na sídlišti se zhoršovala a všeobecná deprivace lokality začínala být zjevná, nikoli však ještě kritická. Do toho vstupuje faktor migrace části zdejších obyvatel, ať už v rámci ČR, nebo mimo ní, a často zcela živelně propůjčování bytů příbuzným a známým. Už tehdy, na přelomu tisíciletí, se objevují první varování, že v Litvínově - Janově vzniká „druhý Chánov“: část majitelů bytů i družstevníků podle vlivem tohoto vývoje už tehdy svoje byty prodává za asistence menších i větších obchodních subjektů působících na trhu s realitami a z Janova odchází. Tito obchodníci se zřejmým spekulativním záměrem do uvolňovaných bytů směřují pestrou paletou nájemníků, a to nezřídka praktikami stejnými, jaké město uplatnilo vůči někdejšími obyvatelům Chudeřína.

Novým prvkem je, že jde často o rodiny a domácnosti z lokalit nejen mimo Litvínov, ale i mimo region Mostecka. Objevují se zde první sociálně slabé rodiny z Kladna, Prahy, Loun a dalších větších i menších měst Čech i Moravy. Tyto rodiny nabyly dojmu - nutno říci za aktivního přispění přesvědčovacích taktik majitelů zprivatizovaných nemovitostí a důvěru budící prezentace obchodníků s realitami - že v bytech, které aktuálně obývají, nebudou schopny uhradit stále vzrůstající náklady na bydlení (a často už měly velké dluhy), a upřednostnily proto nabídku okamžitého a v podstatě snadného řešení. Získali byt v nové lokalitě, navíc často s okamžitým vyplacením „odstupného“ či zahlazením dluhu. Nezřídka toto bylo spojeno s tím, že reality obchodující subjekt zaplatil v novém bytě novému nájemníkovi nájem na několik měsíců dopředu, aby tento získal nájemní smlouvu s majitelem. Je dáno především nízkým vzděláním členů těchto rodin, že nepromýšleli dlouhodobé důsledky, jaké takový krok na jejich situaci bude mít – stávalo se, že rodiny viděly Janov poprvé v den stěhování. Uvolněné „odkoupené“ byty v původních lokalitách pak realitní kanceláře výhodně zhodnotily či je majitelé užili dle své úvahy.

Koncem roku 2005 přichází klíčový zvrat. Litvínovská radnice, vedená tehdy starostou Zdražilem, vypsala soutěž na prodej bytů v Litvínově. Zájemce mohl koupit cca 2000 bytů v atraktivních částech Litvínova, k tomu ale musel přikoupit také zanedbané domy s celkem 612 byty na sídlišti v Janově. Šlo o byty, jejichž nájemníci si byty nekoupili. Dne 9. prosince se odehrála veřejná dražba, kde byty odkoupila společnost Firma 3 se sídlem v Praze (ta se později přejmenovala na Firma 4 a jejím investorem je mj. Reiffeisenbank). Vyvolávací cena byla 25 miliónů korun, ve finále za ně nový vlastník zaplatil asi dvojnásobek této částky. Nevíme zcela jistě, jaká je současná role Firmy 4 ve vztahu k janovským nemovitostem, nicméně podle všeho

tato firma buď převedla vlastnictví nemovitostí - a tudíž i zodpovědnost za jejich správu - na společnost Firma 2, která má rovněž sídlo v Praze či Firma 3 má finanční podíl ve Firmě 2.

U této transakce v roce 2005 se zastavme. Dosavadní pokusy o zmapování situace bydlení v Janově popisovaly právě tuto transakci jako klíčový spouštěč deprivace sídliště. Z poznatků výzkumu víme, že před vstupem Firmy 3 do hry byla jedním ze subjektů, který se realizoval v obchodech s byty na sídlišti Janov také společnost s ručením omezeným Firma 5 ve které vlastníkem stoprocentního podílu až do dne 4. září 2006 byla společnost Firma 6, největší zaměstnavatel se sídlem v Litvínově. Jednateli tohoto sdružení byly v průběhu let různé osoby, vesměs šlo o občany Litvínova a Mostu, někteří z nich jsou dodnes činní v regionální politice. Firma 5, která byla do obchodního rejstříku zanesena v červnu 1996, se realizovala v různých předmětech podnikání včetně správy bytů a rozvodu tepla, nicméně od 16. června 2004 jí k registrovaným činnostem přibyla také „realitní činnost“. Již zmíněného dne roku 2006, tedy po odprodeji části Janova v dražbě roku 2005, se však vlastníkem stoprocentního podílu ve společnosti Firma 5 stala právě Firma 3 s.r.o. Ke dni 31. březnu 2007 pak byl proveden výmaz Firmy 5 z obchodního rejstříku, neboť společnost Firma 5, s.r.o. zanikla sloučením s nástupnickou společností Firma 4 (změna jména z Firmy 3 na Firmu 4 tedy proběhla někdy mezi zářím 2006 a březnem 2007). Ačkoli by jakékoli vývody z těchto vlastnických přesunů byly při současném penzu dostupných informací nepodložené, domníváme se, že není bez zajímavosti, že v obchodování s janovskými byty, spojeným se sestěhováním sociálně slabých do Janova z různých povětšinou lukrativních částí měst ČR už před rokem 2005 (jak jsme řekli, společnost Firma 5 si registruje „realitní činnost“ k červnu 2004) byla nějakým způsobem zapojena i společnost spojená s místním průmyslovým gigantem Firmou 6. Tento fakt přinejmenším dává nový rozměr celé kauze sídliště Janov. Dále jestliže Firma 4, dnes Firma 2 (v době odkupu bytů Firma 3, který v roce 2006 pohlcuje Firmu 5) **získal na sídlišti Janov 612 bytů, kam soustředil určitý typ nájemníků, jejichž byty v původních lokalitách po celé ČR pak výhodně prodal, údajně za mnohonásobně vyšší částky než za jakou byty odkupoval, šlo jistě o podnikatelský úspěch, spojený se ziskem, který si ani netroufáme odhadovat.**

Vraťme se ale k situaci na sídlišti. Se vzrůstajícím počtem nově příchozích rodin se další a další rodiny z janovského sídliště (ať už starousedlíci, tak i rodiny, které zde bydleli až od devadesátých let) rozhodly k odprodeji svého bytu či družstevního podílu nebo výměně za byt jinde. **Většina k těmto transakcím využila asistenci realitních subjektů: včetně realitních subjektů, které do sídliště už dříve stěhovaly sociálně slabé. A právě dalším sociálně slabým byly tyto nově uvolňované byty nabízeny.** Situaci popsal pro média ředitel v podstatě konkurenční Firmy 1 v médiích v červenci 2007: „*Pokud se kdokoliv z družstevního nebo vlastnického bytu v Janově stěhuje, tak raději prodá byt realitní kanceláři, než by sám pracně hledal kupce. A je tady problém. Realitka hledá nejvýhodnější nabídky a ty chodí z Prahy a okolí. V Janově jde o dobré kšefty. To se vytipuje problémová rodina například v Praze, třeba dlužící sto tisíc, koupí se jí za sto tisíc byt*

v Janově, zaplatí se za ní dluh a ještě se jí přidá „odstupné“ třeba také sto tisíc. Náklady jsou tedy tři sta tisíc. Potom se prodá její byt v Praze třeba za jeden a půl miliónu. A kšeft je na světě... No a o to jde právě v Janově.“¹²

Závěrem, který zde průběžně činíme z výše uvedených faktů, je, že **skutečnou původní příčinou postupné deprivace sídliště Janov tak, jak jí pozorujeme dnes, byla privatizace zdejšího bytového fondu, resp. masivní transakce a spekulace s byty a domy na sídlišti Janov, uskutečňované zde během posledních zhruba patnácti let. Fakt, že se do sídliště soustředili sociálně slabí, často nevzdělaní, a tedy snadno manipulovatelní (v některých případech i negramotní) obyvatelé, je pomýlené vykládat jako pochybení či záměr těchto lidí. Za koncentrací těchto osob na sídlišti jsou přinejmenším morálně zodpovědná tehdejší vedení litvínovské radnice s krátkozrakou sérií rozhodnutí o privatizaci sídlištního bytového fondu.** Zde zmiňme, že např. vedení měst Ústí nad Labem a Chomutov činila v době migračních tlaků opatření k zamezení spekulací s byty. Radnice v Chomutově dokonce privatizaci zastavila. Celou situaci akcelerovaly obchodní strategie subjektů spekulujících s realitami, které po léta upřednostňují vlastní obchodní zájmy, které na environmentální potřeby Janova neberou ohled. A co více, lze usuzovat, že svůj podíl na vzniku problémů v Janově má i na některé realitní subjekty v minulosti bezprostředně navázaná Firma 6.

Zároveň by bylo **vhodné realizovat kroky k vynucení zodpovědnosti faktické za stav nemovitostí, kdy majitelé nemovitostí mají kromě práv také celou řadu povinností, které musí plnit, chtějí-li pronajímáním nemovitosti kumulovat zisk.** Respekt k zákonným normám, upravujícím obchodování s realitami a jejich užívání, ze strany subjektů s nimi obchodujících, a také větší informovanost nájemníků o svých právech je základním předpokladem změny a také předpokladem toho, aby k podobné situaci jako nyní v Janově nedošlo brzy v jiné české lokalitě.

Zde je na místě upozornit, že podle nejaktuálnějších informací, které z lokality máme, má situace další zajímavý vývoj. Jeden ze zdejších paneláků se údajně chystá koupit podnikatel z Lysé nad Labem a chystá se sem přestěhovat tamní sociálně slabé rodiny. Realitní kancelář Firma 2 zároveň obesílá nájemníky některých svých domů dopisy, kterým nájemníci nerozumí a ve kterých naznačuje možnost odkoupení bytů nájemníky do soukromého vlastnictví. Může to znamenat, že se firma chystá postupně zbavit majetku, a tím i problému a zodpovědnosti za něj.

Zároveň pracovníci neziskových organizací upozorňují, že praktiky, které v obchodování s bydlením panují v Janově, panují v menším měřítku i v okolních lokalitách. Aktuálně ve městě Lom koupila od města starší nemovitost firma reprezentovaná JUDr. Süssigkeitem, která do provizorně zrekonstruovaných bytů

¹² Viz rozhovor na: http://www.homerlive.cz/homer/litvinov/art_20129/o-problemech-janovskeho-sidliste.aspx.

nastěhovává sociálně slabé z okolních měst včetně Janova, a za smlouvu na dobu určitou dokonce od nájemníků inkasuje poplatek v řádu 50-80.000 Kč dle velikosti bytu, přičemž noví nájemníci nedohlížejí fakt, že smlouva má omezenou platnost a důvěřují ústní dohodě, která je ubezpečuje o trvalém bydlení. Autorita právníka je pro tyto osoby, často s nižším nebo jen základním vzděláním, nezpochybnitelná. Podobným způsobem v Lomu tatáž firma odkoupila jinou nemovitost už před několika lety, nakládá s ní obdobně a provoz zde je zdrojem velkých problémů pro město Lom i jeho okolí.

A podobných příkladů, kdy podnikatelé za aktivnějšího či méně aktivního přispění místní samosprávy v podstatě profitují z chudoby a nevzdělanosti některých obyvatel, bychom v okolí Litvínova našli mnohem více.

Až jako důsledek popsaných obchodních praktik pak chápeme celkovou deprivaci sídliště, která má celou řadu příznaků. Tato rovina je bohužel - ale zcela pochopitelně, neboť je součástí každodennosti - především vnímána zdejšími starousedlými občany. Deprivace se dotýká prakticky všech sfér soužití na sídlišti. Domy a jejich vybavení jsou devastovány a majitelé, především firma 2 a firma 1, nejsou schopni zřídit nápravy závad a zříkají se odpovědnosti. Zařízení společných prostor domů jsou ničena, prokopávání dveří a vytrhávání hydrantů je jen příkladem této devastace. Odvoz odpadů z některých částí sídliště nefunguje, neboť obyvatelé celých bloků za něj neplatí.

Energií je v některých domech užíváno částí nájemníků naprosto živelně bez toho, aby za ně platili, tudíž na úkor ostatních nájemníků, kteří platí. Jde jak o elektřinu, tak o vodu. Nutno říci, že obyvatelé, kteří za energie neplatí, při „černém odběru“ užívají natolik vynalézavých až bizarních praktik, že by v jiném kontextu, kdyby na ně totiž nedopláceli ostatní nájemníci, mohly vzbudit pousmání: jedním z takových postupů, o kterém referovali respondenti výzkumu, je přidání silných magnetů na měřiče vody, čímž se daří zastavit kovové ručičky měřičů a vodu je možno dále čerpat. Z tohoto důvodu byly v některých domech kovové měřiče vyměněny za plastové, nicméně náklady nesli jednotliví – ti platící - členové družstva. V některých vchodech platící část nájemníků např. na noc, kdy není možné nelegální odběry uhlídat, pro jistotu vypíná jistič společných rozvodů. Jinou populární praktikou je vydlabávání děr do zdí k zásuvkám sousedů. Jindy se ve stoupací šachtě realizují nelegální odběry připojením na proud, napájející digestoře. Řešení těchto problémů se zříká poskytovatel energií, který řeší pouze odběr k elektroměru či vodoměru, od toho bodu už je záležitost interpretována jako problém vlastníka, přičemž vlastník jej interpretuje jako problém nájemníka/družstevníka.

I vybavenost sídliště nahrává prohlubující se deprivaci Janova a vytváří prostředí pro sociální patologie nejrůznějšího druhu. O aktérech a mechanismech fungování těchto aktivit budeme referovat ve zvláštní kapitole, věnované bezpečnosti a patologickým, zde

jen zmiňme nejběžnější projevy: za bílého dne jsou ve zdejších ulicích demontovány automobily s chybějícími poznávacími značkami, mnoho respondentů bylo svědky fyzických napadení coby metody vymáhání dluhů zdejšími lichváři a členy jejich gangů či prostě jako řešení konfliktních situací. V ulicích zcela běžně obchodují drogoví dealeři se svými zákazníky, přičemž jsou všeobecně známy lokality v rámci sídliště i na jeho okraji, které závislí vyhledávají pro společné či individuální aplikování drogy, přičemž jsou vyhlášeny i byty k tomuto účelu užívané. Za posledních několik let v Janově došlo k boomeru heren, zastaváren a restaurací nejnižší cenové skupiny, kde obslouží i děti (jen v budově zdejšího „obchodního“ centra Calypso jsou dvě zastavárny/bazary a dvě herny). V hernách zde byl zaznamenán výskyt „automatů pro děti“, kde se děti zdarma mohly učit hraní na automatu. To samozřejmě vede v pozdějším věku ke vnímání hry na automatu jako běžné součásti života. V sázkových kancelářích údajně sází i děti hluboko pod 18 let, v některých případech děti, gramotnější než jejich rodiče, v podstatě sází za rodiče, kteří následují doporučení a pozorování dětí a toliko technicky vykonávají akt vsazení. Nutno říci, že se město aktuálně snaží počet heren a tzv. casin regulovat městskou vyhláškou. Velké části obyvatel sídliště se bezprostředně týká zadluženost, a to jak u lichvářů, tak u legálních lichvářských firem poskytujících nebankovní půjčky (Provident, Cetelem), přičemž na nabídky těchto firem zde lze narazit na každém kroku. Část obyvatel sídliště se schází v denních a v teplejších částech roku i v nočních hodinách venku na prostranstvích mezi domy a před domovními vchody, a tímto provozem ruší jinou část obyvatel. Respondenti referovali o konfliktech při snaze tyto situace řešit, kdy jsou zastrašeni fyzicky disponovanými, agresivními jedinci. Vnímání bezpečí i vzhledem k věkové skladbě obyvatel je významným problémem Janova.

Lze konstatovat, že sídliště, kde jsou na denním pořádku tyto jevy, se stává místem, kde se prakticky nedá normálně, tj. podle základních pravidel sousedského soužití, existovat. Sídliště pro mnohé obyvatele přestává plnit základní funkci „domova“. Zaznamenali jsme případy osob, které přestože mají byt na Janově, v situaci, kdy se potřebují vyspat a odpočinout si po pracovní směně, cestují raději než domů do bytů svých příbuzných v jiné části města, kde se mohou v klidu vyspat. Je pochopitelné, že proces celkové deprivace doprovází prudký pád ceny bytů. Byty či družstevní podíly se mnozí obyvatelé snaží udat na trhu a to hluboko pod cenou. Zde jsou příklady inzerátů na byty na sídlišti Janov ze začátku prosince 2008, které dokládají popisovaný stav:

*„Přenechám nájemní smlouvu k bytu v Janově **4+1+B**. Majitelem bytu společnost Fines s.r.o. Základní nájemné bytu 1500,- Nebo byt vyměním za **2+1** kdekoli v Litvínově.“*

„Nabízíme byt 3+1+L v Janově po částečné rekonstrukci. Nová kuchyňská linka, plovoucí podlahy v kuchyni, obývacím pokojí a na chodbě. V ostatních pokojích jsou koberce. V celém bytě jsou nové zašupovací dveře. Byt se prodává i se zařízením -

sedací souprava, konferenční stůl, kuchyňský minibar, postel a noční stolky, skříň. Ve všech oknech jsou žaluzie. K bytu náleží komora a sklep. Byt je ihned volný k nastěhování. Klidný vchod. V případě rychlého jednání možná sleva. Ulice Albrechtická, cena 255.000,-.“

Jak uvádí i text Integrovaného plánu rozvoje sídliště Janov (dále jen IPRSJ), v jiných částech Litvínova se u podobných bytů požadovaná cena pohybuje v rozmezí od 400 – 560 tisíc Kč. Podle ústních informací již ale běžná tržní cena bytu 4+1 ve vybraných janovských nemovitostech klesla pod 100.000,- Kč, u družstevních podílů jsme zaznamenali cenu 50.000,- za byt 4+1. Nicméně ani při takovýchto cenách není snadné najít zájemce. Těmi, kdo na obchodních transakcích s těmito byty zájem mají, jsou znovu subjekty věnující se spekulování s realitami a jejich typická klientela. Z toho plyne, že současní nájemníci a majitelé, kteří byt či družstevní podíl ještě nestihli prodat nebo s prodejem dosud váhali, uvízli v pasti. Za obnos, který v lepším případě obdrží za prodaný byt či dekret, si, nemají-li našetřeno, nekoupí byt ani v jiné části Litvínova. V obzvlášť bezvýchodné situaci jsou domácnosti lidí v důchodovém věku. Situace, ve které se ocitli, a která jim nedává jinou naději než věřit ve vyřešení katastrofálního stavu, ke kterému se zatím žádná z institucí neměla, se dle našeho názoru zásadně podílí na celkové napjaté atmosféře na sídlišti. Radnice se snaží v poslední době situaci zlepšovat, nicméně skepse obyvatel je stále značná.

Pokud bychom se pokoušeli vnímat zdejší realitu očima člena nově zde usazené rodiny, šlo by o čirou neautentickou spekulaci. Trváme však na tom, že ve velké většině jde o sociálně slabé rodiny, které si svůj handicap, často spojený i se stigmatem jiné barvy kůže, přinesli už z původního bydliště. Už tam poznali a adaptovali se, často ve druhé či třetí generaci, na život v prostředí, utvářené normami a preferovanými vzorci chování, které jsou zčásti kulturně podmíněné včetně odlišného systému sociální stratifikace, konstituovaného mezirodovým vymezením, které koření z relikvů kastovního systému. Tento kulturní systém je pak ovlivněn vzory tzv. „kultury chudoby“¹³, tj. kultury, typické pro chudé vrstvy kdekoli po světě.

Jejich způsoby jednání a chování okolí často vnímá jako patologické. Nekonfliktní koexistence těchto světů není v mnoha sférách života prakticky možná. Těžko se lze divit, že starousedlíci se snaží s těmito „jinými“ novými příchozími nevstupovat do sociálních vztahů a nezapojují se do žádných společných činností.

Vnější dopadem těchto konfliktů na úroveň bydlení na Janově je kromě jiného také nezájem novousedlých rodin o péči o bydlení. Plnění základních povinností, které jim vyplývají z nájemního vztahu, odmítají akceptovat. Je faktem, že tento vztah spoléhá na vědomí individuální zodpovědnosti, kterým rodiny, žijící dlouhodobě v sociálním vyloučení, v podstatě nedisponují. Vedle toho, že některé rodiny si menší či větší dluhy a problémy spojené s jejich vymáháním přinášejí už ze svého bydliště, platí, že jakmile se seznámí s realitou života na Janově a (ne)možnostmi, které život zde

¹³ Tento koncept poprvé formuloval americký antropolog Oscar Lewis ve svém díle „*Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*“, vydaném v roce 1959.

dává, přestanou platit nájem i služby. Tím ale v družstevních domech zadlužují i další družstevníky z dotčeného družstva. Situaci lze z pohledu majitele řešit žádostí o využití institutu zvláštního příjemce. Konkrétně v Janově podle informací, které zazněly na prezentaci Integrovaného plánu rozvoje sídliště Janov IPRSJ dne 4. prosince 2008, je praxe taková, že takové žádosti u osob závislých na sociálních dávkách uplatňuje Firma 2, a to po 2 nezaplacených nájmech, Firma 1 tak údajně nečiní vůbec. Nutno mít na paměti, že uplatnění Institutu zvláštního příjemce sociální dávky (dále jen IZP) by mělo sledovat zejména zájmy nezletilých dětí a je systémovým nástrojem pro práci s nájemníky neplnícími své závazky. Opakovně jsme se při sběru dat setkávali se stereotypem, podle kterého lze IZP uplatnit výhradně u osoby, která s IZP souhlasí. **Docházelo k nerespektování metodického pokynu MPSV 5/2005 a samotné dikce zákona, který pamatuje na situace nezodpovědných příjemců dávek právě institutem zvláštního příjemce. Jediný subjekt, který musel s výplatou souhlasit, je právě zvláštní příjemce, např. Firma 1 či Firma 2. Celá konstrukce IZP by v případě nutného souhlasu pobíratele dávky ztratila zcela smysl. IZP by mělo být samozřejmě spojeno s poradenstvím.** V případě žaloby na vyklizení bytu dlužník totiž stejně obvykle neumoří celý dluh, k tomu narůstá penále srovnatelné s lichvářskými úroky a tak se dříve nebo později ocitne i s rodinou buď na ulici, nebo na jedné ze zdejších ubytoven, odkud prakticky není cesta zpět k běžnému bydlení. Rodiny, které si neudrží bydlení ani na ubytovně UNO, v některých případech pak parazitují na příbuzných rodinách v místě nebo z lokality nakonec odcházejí do jiného města, kde absolvují obdobné bezvýchodné kolečko.

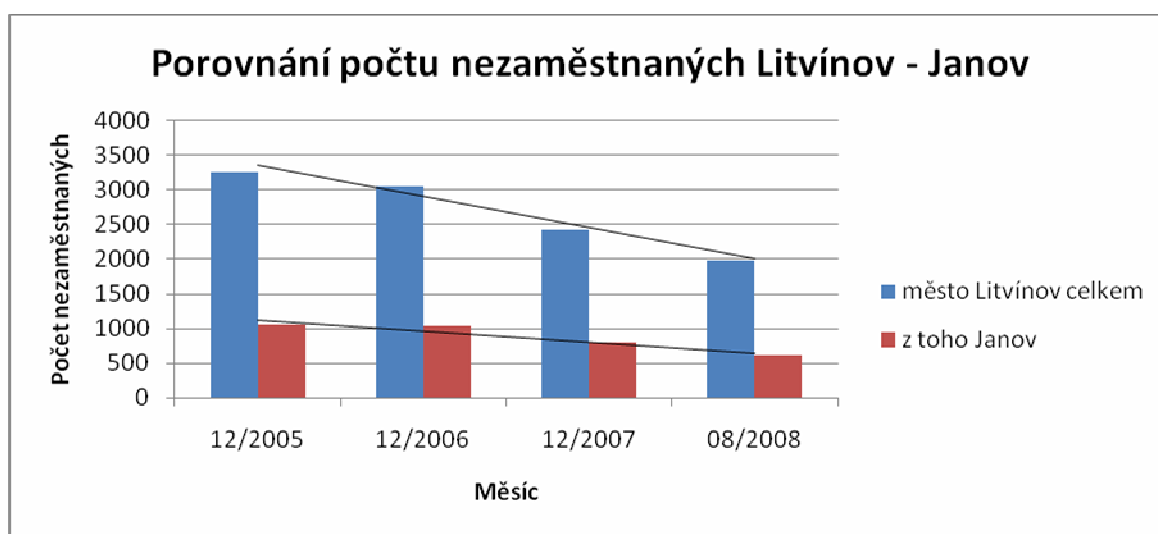
Kritickou situaci v Janově v oblasti zadluženosti jeho obyvatel dokresluje nejen tento převážně kvalitativní výzkum, ale i jiné výzkumné aktivity uskutečněné v Janově. V roce 2008 provedl Etnologický ústav Akademie věd mezi sociálně vyloučenými obyvateli sídliště dotazníkové šetření jako součást výzkumného projektu Světové banky a Úřadu vlády České republiky s názvem „Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů“. Z výsledků tohoto šetření vyplývá, že celkem 45% procent z celkového reprezentativního vzorku dotázaných obyvatel Janova přiznalo zadluženost. Z toho 12% osob přiznalo zadluženost u lichvářů a 60% u nebankovních firem a 5% respondentů je zadluženo jak u lichvářů, tak u zmíněného typu firem. Z celkového počtu zadlužených osob pak 34% přiznává dluh rovný nebo větší než 50.000,- a 17% z celkového počtu dluh rovný nebo větší než 100.000,-. Nejvyšší přiznanou dlužnou částkou mezi respondenty tohoto výzkumu pak byla částka částka 300.000,- Kč. Bereme-li v úvahu, že hovořit o dluzích, zejména o těch, které mají lidé u lichvářů, patří k přísně tabuizovaným tématům, lze předpokládat, že uvedená čísla, i tak sama o sobě alarmující, jsou ve skutečnosti násobně vyšší.

Základním postupem, který může vést k postupnému zlepšení situace, je cílená práce s dlužníky, protidluhové poradenství, využívání možností zákona o hmotné nouzi, informování o rizicích rychlých půjček nebankovních firem a zadlužování u lichvářů. Vzhledem k tomu, že tolik rozšířené lichvářství má v Janově rozměr jedné

z obchodních aktivit organizovaného zločinu, je třeba tuto situaci řešit aktivními opatřeními PČR a orgánů v trestním řízení.

ZAMĚSTNÁVÁNÍ

Při vědomí limitů výpovědí, které dávají následující čísla a grafy, můžeme přebrat informaci, podle které, zatímco ve městě Litvínov jako samosprávném celku dochází v průběhu posledních 4 let k úbytku nezaměstnaných, tento trend je výrazně pomalejší v městské části Janov:¹⁴

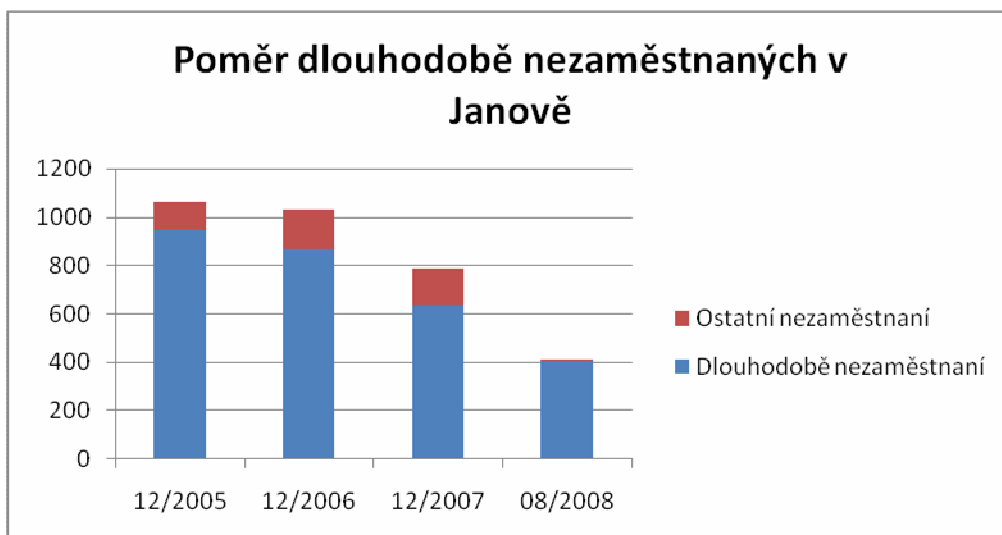

Zdroj: text IPRSJ – Úřad práce Most

Pokud budeme plně důvěřovat statistice, lze konstatovat, že je v Janově kritická situace i co se týče dlouhodobě nezaměstnaných: zatímco krátkodobě nezaměstnaní v Janově k srpnu 2008 prakticky nejsou, což je změna oproti minulým letům, dlouhodobě nezaměstnaných obyvatel Janova je v ekonomicky produktivním věku na Úřadu práce v Mostě evidováno přes 400¹⁵. Snížení počtu „ostatních“ nezaměstnaných k měsíci srpnu 2008, jak ho ukazuje graf, je některými institucemi dáváno do souvislosti se zavedením výplat části dávek v poukázkách, nicméně záleží na úhlu hodnocení.

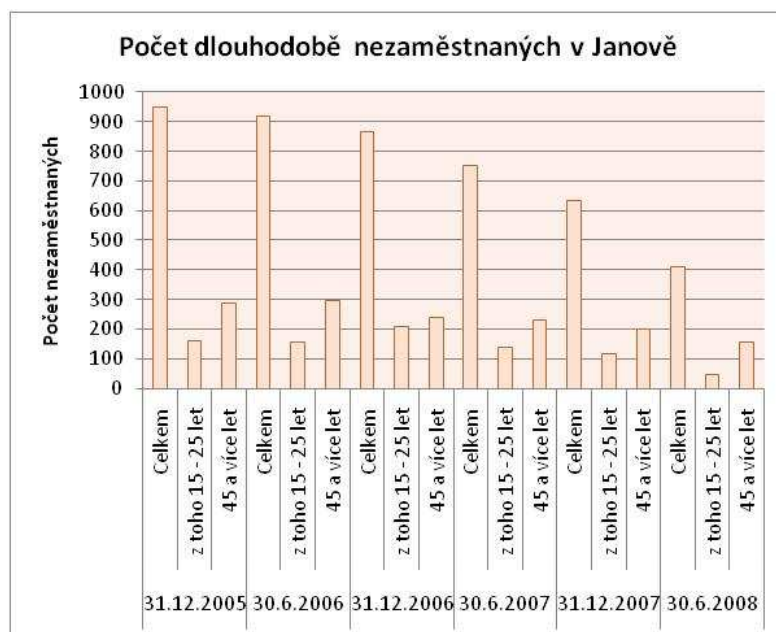
¹⁴ Tento ukazatel nezohledňuje přírůstek obyvatelstva v ekonomicky produktivní věku do lokality sídliště Janov, k němuž vlivem migrace dochází.

¹⁵ Viz předchozí poznámka.

Zdroj: text IPRSJ – Úřad práce Most

Z téhož zdroje víme, že pokles dlouhodobé nezaměstnanosti se nejméně dotýká skupiny mladistvých 15-25 let a skupiny starší 45 let:

Zdroj: IPRSJ – Úřad práce Janov

Tabulka udávající počty nezaměstnaných podle ulic janovského sídliště, a to k červnu 2008, dokresluje míru postižení lokality Janov nezaměstnaností.¹⁶

¹⁶ Informační hodnota výpovědi této tabulky je ale limitovaná. Detailnější zhodnocení úrovně deprivace lokality a jejích obyvatel by bylo možné, pokud bychom měli k dispozici přesný počet bytů v jednotlivých domech v dané ulici, a dále počet obyvatel práceschopných obyvatel v nich žijících.

Ulice	Nezaměstnaní			Dlouhodobě nezaměstnaní		
	Celkem	z toho 15 - 25 let	45 a více let	Celkem	z toho 15 - 25 let	45 a více let
Luční	125	26	40	71	4	30
Gluckova	127	28	36	92	17	28
Hamerská	118	19	34	81	10	26
Albrechtická	58	12	23	41	8	19
Jiřetínská	49	10	19	32	2	15
Třebošická	47	5	22	34	2	16
Kopistská	28	2	10	17	1	7
Větrná	33	4	15	23	3	11
Sadová	25	5	7	15	1	7
Holešická	26	3	5	14	1	3

Zdroj: text IPRSJ - Úřad práce Most

Z textu IPRSJ přejímáme seznam největších zaměstnavatelů se sídlem v Litvínově. Nevíme, kteří z těchto zaměstnavatelů jsou aktuálně či alespoň výhledově schopni a také ochotni zaměstnat ve větší míře nízko- či nekvalifikované obyvatele sociálně vyloučené lokality Janov. Analýza kapacity potenciálních zaměstnavatelů sociálně vyloučených osob by měla být předmětem hlubší speciální analýzy. Ke zde předkládanému výčtu dodejme, že z valné většiny jde o průmyslové podniky:

Firmy s počtem **nad 300** zaměstnanců:

- UNIPETROL DOPRAVA, a.s. - Železniční doprava
- ČESKÁ RAFINÉRSKÁ, a.s. - Rafinérské zpracování ropy
- SCHOELLER LITVÍNOV, k.s. - Úprava a spřádání bavlnářských vláken
- R & M UNIMONTEX, s.r.o. - Výroba kovových nádrží, zásobníků a kontejnerů
- CHEMOPETROL, a.s. - Výroba základních chemických látek

Zaměstnavatelé s **200 až 299** pracovními místy:

- Město Litvínov - Všeobecné činnosti veřejné správy
- ELSEV s.r.o. - Výroba elektrických rozvodných, řídicích a spínacích zařízení
- JAPEK, s.r.o. - Výroba pekárenských a cukrářských výrobků kromě trvanlivých
- MOP Litvínov, s.r.o. - Správa nemovitostí na základě honoráře nebo smlouvy

Zaměstnavatelé se **100 – 199** pracovními místy:

- INELSEV s.r.o. - Právní a účetní činnosti a jejich revize; průzkum trhu a veřejného mínění; poradenství v oblasti podnikání
- FIRECLAY, spol. s r.o. - Ostatní stavební činnosti zahrnující speciální řemesla

- Eurosupport Manufacturing Czechia, s.r.o. - Výroba ostatních chemických látek a chemických přípravků, j. n.
- OKMP s.r.o. - Výroba měřících, kontrolních, zkušebních, navigačních a jiných přístrojů a zařízení
- Domov pro seniory Litvínov – Janov, příspěvková organizace - Ústavní sociální péče
- CHEMOPETROL CHEMBUILD s.r.o. - Výroba a opravy ostatních účelových strojů

Lokálně významným, ba co více klíčovým zaměstnavatelem se sídlem mimo Litvínov, je **Mostecká uhelná společnost**. Nakonec těžbařské a důlní aktivity stály za vznikem janovského sídliště v sedmdesátých letech a obecně ovlivňují tvář zdejší krajiny i složení populace. Podle údajů MUS společnost a její dceřiné společnosti aktuálně zaměstnávají cca 800 obyvatel Litvínova¹⁷.

Velká část převážně starousedlíků na janovském sídlišti je v běžném zaměstnaneckém poměru se zaměstnavateli, tj. zdejšími velkými či středně velkými podniky, v privátních firmách, ve službách či se věnuje podnikání. Naopak novousedlí obyvatelé Janova v produktivním věku, také vzhledem ke škále nabízených volných pracovních míst v souběhu s nízkou či žádnou kvalifikací, zde nacházejí pracovní uplatnění obtížně. Pokud se nabídky na zaměstnání pro takto disponované osoby objeví, většinou se jedná o zaměstnání krátkodobá, sezónní či jinak nestabilní. V kombinaci s nízkou mzdou, která motivuje jen ty nejuvědomělejší, je zájem o tyto práce z řad nezaměstnaných minimální. **Regionální trh práce na tuto skutečnost musí dřív nebo později reagovat.** Tato situace se týká samozřejmě všech obyvatel Litvínova, nikoli pouze těch sociálně vyloučených. Zatímco ale běžná populace se snaží řešit tyto problémy například migrací za prací do vzdálenějších lokalit včetně hlavního města či větších měst střeďočeského kraje, **pracovní mobilita obyvatel sociálně deprivovaných čtvrtí je minimální.**

V druhé polovině roku 2008 se některých sociálně vyloučených obyvatel Janova dotkla nabídka pracovních míst vytvořených užitím nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti¹⁸: zaměstnavatel, soukromý podnikatel z Moravy, získal státní dotaci na mzdu pracovníků ve spolupráci s Úřadem práce*. V tomto konkrétním případě je perspektiva udržení pracovních míst po ukončení dotace pro pracovníky nejistá, smlouvy s nimi jsou uzavřeny pouze na dobu určitou a plat za práci je relativně nízký, přičemž navíc s takto zaktivizovanými lidmi není dále poradensky pracováno, nicméně byla by škoda, kdyby tato polovičatá realizace do budoucna znevážila základní ideu podpory vzniku takového typu pracovních míst, která je nosná.

¹⁷ Viz www.spoluziti.cz

¹⁸ Článek „Dám práci stovkám Romů. Vydělám na tom, věří podnikatel.“

In: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=624224>

* pozn. zadavatele: přidělení dotace bylo v době výzkumu teprve v jednání, pracovníci byli zaměstnání dohodou

Ilegální zdroje obživy

Brigády, tedy práce „na černo“, jsou pro nekvalifikovanou část obyvatel sídliště všední záležitostí, běžným standardem. Nabírání pracovních sil na veřejných prostranstvích na sídlišti v ranních hodinách je zde běžnou praxí. Nejčastějšími „zaměstnavateli“ jsou podnikatelé, resp. jejich firmy, které nabízejí lidem možnost výdělku na různých zakázkách včetně subdodávek pro zdejší velké průmyslové podniky. Podnikatel za pracovníka neplatí pojištění ani odvody. Nezřídká se stane, že po delším časovém úseku výkonu práce podnikatel brigádníkovi nezaplatí. I navzdory tomuto faktoru nejistoty je tento druh přivýdělku velmi rozšířen. Atraktivita „brigády“ spočívá zřejmě také v tom, že jde o volný vztah, nárazově využitelný, dokonale korelující s nestabilními podmínkami, ve kterých jsou obyvatelé sociální pasti navyklí fungovat.

Zatímco dosavadní trend boje proti těmto praktikám spočíval především v postizích pro ty, kdo se nechávají na černo zaměstnat, domníváme že, že **práce „na černo“ je primárně problémem těch, kdo jí nabízejí** a kdo na tomto jevu profitují v měřítku, které je nesrovnatelné s profitem každého jednoho individuálního pracovníka. Zohledněn by měl být zejména fakt, že o zisk se tito zaměstnavatelé ani v nejmenším nedělí se státem. Nástroje kontroly, které mohou být vůči těmto zaměstnavatelům uplatňovány, jako jsou intervence inspektorátů práce a kontroly finančních úřadů, bohužel vůči těmto zaměstnavatelům nejsou v dostatečném množství a s dostatečnou tvrdostí uplatňovány. Dodejme, že nejde zdaleka pouze o Janově.

Mezi zdroje obživy na hranici zákona patřil v minulosti dovoz použitého nábytku ze sousedního Německa a jeho následný prodej. K nábytku se přidalo i další zboží, např. použité automobily, spotřební elektronika atd. V současnosti vzhledem k rapidnímu poklesu cen uvedeného zboží na českém trhu se tento „obchod“ již nevyplácí, s výjimkou automobilů. Zde jde o zřejmé porušování zákonů: kradné automobily jsou dováženy ze sousedního Německa. Některá auta jsou okamžitě po doručení rozebrána na náhradní díly. Jiné, luxusnější typy aut, jsou po technických úpravách a získání falešných technických dokumentů dále prodávána na východní trhy, údajně hlavně na Ukrajinu. Podle výpovědí, které jsme zaznamenali, jde o dobře organizovanou obchodní cestu.

Za jednoznačně ilegální zdroje obživy pro určitou skupinu osob působící také na janovském sídlišti lze označit také lichvu spojenou s vymáháním dluhů, dále výrobu a distribuci drog, prostituci a kuplířství. K tomuto více v kapitole Bezpečnost.

VZDĚLÁVÁNÍ

Podle názoru většiny odborníků, obecně přijímaného i veřejností, je vzdělání klíčovou oblastí inkluze osob postižených sociálním vyloučením. Tento názor, také jako reakci

na dramatické události poslední doby, artikuluje a do podoby strategických plánů převádí i politická reprezentace v Západní Evropě (viz např. plán francouzského prezidenta Sarközyho „Naděje pro předměstí“¹⁹). U generací rodičů, stížených dlouhodobou situací vyloučení, je oblast vzdělávání nutno řešit v souvislosti s možnostmi jejich uplatnění na pracovním trhu (cílené rekvalifikace, řízené praxe u zaměstnavatelů, průběžné doplňování vzdělání). U generace dětí je ale možné zcela se soustředit na uplatnění vzdělávacích nástrojů a postupů, které mohou vést děti a mládež ze sociálně deprivovaného prostředí k získání alespoň základních vzdělávacích návyků. Tím se zlepší proces jejich socializace včetně možnosti přijetí perspektivnějšího životního vzorce než je ten, na který se adaptovali jejich rodiče. Je zde pak naděje, že se děti budou ve svém budoucím životě těchto vzorců přidržovat. Při větší míře sociální deprivace celých rodinných celků je ale faktickým úspěchem v práci s dětmi i pouze to, pokud o existenci těchto běžných vzorců vůbec budou mít povědomí.

Co se týče institucionálního zajištění vzdělávacích potřeb přímo v Janově, v lokalitě sídliště se nachází jediná škola, a to Základní škola a mateřská škola v ulici Přátelství. Škola měla v roce 2008 celkem 32 tříd s 535 žáky a celkem 54 učiteli. Vzdělávacím programem zde je Školní vzdělávací program s dobíhajícím programem pro základní školu, zvláštní školu a pomocnou školu. Na škole je zřízen přípravný ročník, kde fungují dva asistenti pedagoga, dohromady škola zaměstnává 2 asistenty pro žáky se zdravotním postižením a 2 pro žáky se sociálním znevýhodněním. Působí zde v různém rozsahu úvazku také školní psycholog, výchovný poradce a preventista sociálně-patologických jevů. Část dětí z janovského sídliště však dojíždí do škol mimo sídliště Janov, buď do základních škol, nebo do speciální školy v Šafaříkově ulici, přičemž i na této škole je zřízen přípravný ročník²⁰. Do základních škol mimo Janov dojíždějí dle našich zjištění především děti ze sociálně stabilizovanějších rodin, zatímco na janovské škole se soustřeďují děti ze sociálně slabších rodin. V očích veřejnosti pak tento trend negativně ovlivňuje reputaci školy coby školy v podstatě vyhrazené pro určitý specifický typ dětí. Funguje zde princip sebenaplňujícího se proroctví, kdy to, co se mezi lidmi říká, zpětně onen trend posiluje. Podle odhadu vedení školy **pochází z prostředí sociálně vyloučených rodin aktuálně (konec roku 2008) zhruba 60-70% z celkového počtu všech žáků janovské školy**. Z celkového počtu žáků školy vedení odhaduje podíl žáků z etnicky romských rodin na 85%. **Je ale jednoznačné, že nelze položit rovnítko mezi dětmi ze sociálně vyloučených rodin a romské děti**. Mezi romskými dětmi je část těch, které pocházejí z dobrých, tj. stabilizovaných rodinných poměrů a naopak mezi dětmi z majority je část těch, které přicházejí z jednoznačně deprivovaných, chudých poměrů.

¹⁹ In: „Návrh koncepce přístupu státu k řešení problémů deprivovaných částí měst obývaných převážně občany romského etnika“, MMR, 2008.

²⁰ Na webu MěÚ Litvínov je v informaci o této škole mimo jiné uvedeno: „Pečuje o bezproblémové soužití romské populace - rozvoj identity, osobnosti každé dítěte národností minority jako předpoklad jeho integrace do společnosti. Je zde rozvíjena zpěvnost žáků nad rámec předmětu hudební výchova.“

Janovská škola se angažuje v projektech, jejichž cílem je zvyšování vzdělanosti a sociálních kompetencí dětí. Provozuje počítačovou učebnu, přístupnou veřejnosti. V jejích prostorách uskutečnila dvouletý projekt „Děti učí rodiče“, v rámci kterého se nejprve děti vzdělávaly v obsluze PC, aby pak následně mohly vyučovat vlastní rodiče tomu, co se v kurzu naučily. Tento projekt si škola chválí jako velmi úspěšný, přičemž kromě zvýšení znalostí účastníků prý zkvalitnil kontakt mezi školou a zúčastněnými rodiči. S kladnými ohlasy na projekt jsme se ostatně setkali i při rozhovorech mimo školu. Rodičům, kteří úspěšně absolvovali např. kurz práce s určitým softwarem, mohla škola díky akreditaci vystavit certifikát o získané dovednosti, uplatnitelný při hledání práce. Kromě družiny a školních klubů a kroužků škola vyvíjí i další aktivity, které směřují k tomu, aby se děti dostaly vně nepodnětného prostředí sídliště – např. vícedenní rekreačně-vzdělávací pobyty pro děti. Na některých mimoškolních aktivitách a projektech škola spolupracuje s dalšími organizacemi: je to např. sdružení Genesis Most, Centrum vzdělávání EDUCHEM a s tímto centrem personálně provázané křesťanské občanské sdružení Libuše. Tomuto sdružení škola poskytuje tělocvičnu či přilehlé víceúčelové hřiště. Preventivní akce na škole čas od času zajišťuje také městská policie.

Škola by přivítala výraznější finanční podporu na provoz školy včetně např. zajištění bezbariérovosti a včetně personálního zajištění jejího provozu, neboť stávající kapacity, zejména počet asistentů pedagoga a psychologů, nejsou při počtu žáků s různými typy znevýhodnění dostačující. Pedagogové hovoří o potřebě individuální práce s většinou dětí v janovské škole. Nárok individuálního přístupu je ale při současném personálním zajištění školy za hranicí uskutečnitelnosti.

Spektrum problémů, které škola řeší, není odlišné od problémů, které řeší jiné školy tohoto typu: jde především o masivní záškoláctví a potíže vyplývající z poruchového chování žáků. Jádrem věci, které brání tomu, aby tyto problémy byly ve větší míře úspěšně řešeny, je problematická komunikace části rodičů se školou. Mezi rodiči lze najít skupinu lidí s velkou mírou nezájmu o docházku dětí do školy, nezájem o problémy, které děti ve škole řeší, resp. v některých případech absolutní nezájem rodičů o to, aby jejich děti vůbec nějaké vzdělání získaly. Výchovné působení školy a rodičů se v těchto případech funkčně nedoplňuje: škola se dostává do situací, kdy dítě prakticky jednostranně „převychovává“ a supluje rodinu, bez zaangažování rodičů či přímo proti jejich vůli. Generačně předávaný náhled na vzdělání v těchto rodinách lze stručně charakterizovat jako „nutné zlo“.

Za sociálně nejhorší případy jsou identifikovány děti, které pocházejí z rodin, obývajících městskou ubytovnu UNO, tj. zařízení, jehož obyvatelé bývají okolím souhrnně označovány jako „neplatiči“. Tyto děti jsou hodnoceny jako ty nejhorší co se týče dodržování hygienických návyků a z pohledu ekonomického statusu je o nich referováno jako o „chudině“. Znevýhodnění těchto dětí se neprojevuje primárně ve

výuce, resp. v inteligenčních dispozicích dětí, ale spíše ve vztahu k ostatním dětem v kolektivu: ostatní děti se takovým jedincům vyhýbají a vyčleňují je. Na škole se objevují děti, které jsou z dětského kolektivu třídy zcela vyčleněny (co víc, automatizovaně se z něj už samy vyčleňují) kvůli tělesnému zápachu a celkově zanedbané hygieně. Ve skupině „neplatičských“ rodin pak figuruje podskupina rodinných útvarů, které okolí označuje za „cestovatele“: v Janově registrují extrémní případ, kdy janovskou školu dítě začínalo v 5. ročníku už jako svou v pořadí šestou školu, přičemž s rodiči, vždy po čase z bydlení vystěhovanými, procestovala v podstatě všechna větší města na Mostecku. Je zřejmé, že životní styl takové rodiny determinuje možnosti systematické práce školského zařízení s dítětem.

Zde je na místě upozornit, že situace dlouhodobého sociálního vyloučení, tedy situace, ve které se právě tyto rodiny nacházejí, s dlouhodobým účinkem zasahuje i funkci rodinných vazeb včetně negativního vlivu na úroveň péče o rozvoj dětí. Rodiče, které jejich okolí identifikuje jako neúspěšné jedince („neplatiče“, „chudinu“ atd.) a často dává náležitě najevo, co si o nich myslí, se nezřídka potýkají s nedostatkem sebevědomí a psychologickými problémy, které utlumují upnutím se k různým formám závislostí, ať už jde o alkohol, drogy nebo gamblerství. Děti, ponechané bez dozoru, v jiném případě pod vlivem starších sourozenců, trpí nedostatkem rodičovské péče a lásky. Bez pozitivního vzoru v rodině i v širším okolí se nechají zlákat atrakcemi a formami odreagování, které nabízí prostředí, kde žijí. Právě taková je bohužel dnes situace na sídlišti Janov.

Podobně jako na jiných školách tohoto typu, i v té janovské, jakkoli jde o kombinaci běžné základní školy a školy praktické a speciální, je tématem prostupnost mezi hlavním vzdělávacím proudem a praktickým a speciálním školstvím. Děti se ocitají v praktických třídách v první řadě na základě odborných posouzení, ve kterých má hlavní slovo pedagogicko-psychologická poradna. Na janovské škole působí školní psycholog 1 den v týdnu. Psycholog praktikuje standardní testování, které u dětí identifikuje určitý stupeň mentální retardace. V kapacitě stávající PPP při velkém počtu potenciálních žáků školy identifikovali někteří oslovení pedagogové mezery, které mohou mít vliv na kvalitu posudku, a které by bylo prospěšné řešit.

Obecně platí, že je problémem, pokud dochází i jen ve výjimečných případech k situacím, kdy u sociálně deprivovaného žáka s poruchami chování a soustředění je v rámci standardních testů identifikována např. lehká mentální retardace, a zařazením do systému speciálního školství, ať už nástupem do prvního ročníku či přestupem z běžné ZŠ do školy praktické, jsou prakticky s definitivní platností určeny limity jeho vzdělávací kariéry a také jeho dalšího pracovního uplatnění. Přechody ze ZŠP na běžnou ZŠ jsou zcela výjimečné, a to nejen v Janově. Vycházejme z toho, že dítě by nemělo doplácet na sociální vyloučení rodiny, a to zejména nikoli tím, že školou bude tento jeho handicap prakticky doživotně stvrzen.

Co se týče mimoškolních možností vyžití pro děti, žijící na janovském sídlišti, je zde sídlo Nízkoprahového centra a klubu Jaklík, kde se angažují 2 zaměstnanci městské policie. Úkol zařízení je formulován v textu IPRSJ: „Pomoci dětem nejen ze sociálně slabých rodin vyplnit vhodně jejich volný čas, u dětí předškolního věku pak kladen důraz na základní hygienické návyky. Část akcí probíhá se zapojením klientů z Domova pro seniory Litvínov – Janov“. V současné době se v prostorách Jaklíku schází také osadní výbor Janova. K „asistenci při socializaci dětí ze sociálně nepříznivého prostředí“ se hlásí i Středisko Společné soužití, provozované Oblastní charitou Most (viz kapitola Sociální služby). Tradiční centrum vzdělanosti, totiž Městská knihovna, je v Litvínově situována mimo Janov, několik kilometrů směrem k centru města. Knihovna čas od času pořádá akce pro děti z litvínovských škol.

ZDRAVÍ

Úroveň zdravotní péče a zdravotního stavu obyvatel janovského sídliště je velmi podstatná především pro zkonkretizování představy o skutečné míře deprivace lokality. Bohužel právě v této oblasti se nám během relativně krátkého času, vyměřeného pro výzkum, podařilo shromáždit nejméně relevantních informací, což bylo jednak způsobeno časovým vytížením zdejších lékařů, kteří si nenašli čas na interview s výzkumníky, jednak tím, že informace o zdravotním stavu přímo od klientů patří do intimní sféry, a dostat se k nim je i pro zkušené badatele spíše běh na dlouho trať.

Celkově lze říci, že sociálně vyloučení obyvatelé sídliště využívají služeb všeobecného lékaře jen v naprosto nejnutnějších případech. Zdá se, že tento fakt nezávisí na v roce 2007 zavedených poplatcích ve zdravotnictví, a že taková situace byla i v období před poplatky. U většiny sociálně slabých platí, že si primárně snaží pomoci domácí léčbou. Přesto, že tedy lékaře nevyužívají tak často, panuje mezi lékaři povědomí, že nemocnost těchto lidí je řádově vyšší než u běžné populace. Co se týká péče zubaře, toho sociálně slabí z Janova prakticky nevyužívají vůbec. Je to spojeno s většími výdaji a navíc aktuálně zubařka v Janově není k dispozici, neboť ta, která zde provozovala ordinaci, se přestěhovala do města a zubaři ve městě Litvínově obyvatelé Janova odmítají brát do evidence, resp. uvádějí plný stav.

Zcela odhadnutelně je úroveň hygienických návyků sociálně slabých osob ze sídliště velmi špatná. S hygienou i drogovou scénou souvisí i epidemie žloutenky typu A, která aktuálně v Janově v druhé půlce ledna 2009 propukla. Odborníci odhadují, že tato epidemie navazuje na epidemii z loňského roku, která vznikla mezi injekčními uživateli drog a do Janova byla zavlčena patrně rodinami přistěhovanými z Prahy. Mezi obyvateli sídliště i celého města panuje obava z rozšíření nákazy. Pracovnice odboru sociální péče deklarovaly obavy ze styku se sociálně slabými lidmi z Janova a tazatelům výzkumu předkládali jako návrh, který by měl jejich velkou podporu, protižloutenkové očkování pro zaměstnance, které je však pro zaměstnavatele příliš finančně náročné. Pokud takto očkování nejsou, i z toho pramení nervozita a stres,

kdy se chovají odmítavě ke klientům, od kterých jim ať už reálně či domněle nákaza hrozí.

Co se týče závislostí, mezi sociálně vyloučenými obyvateli je masivně rozšířeno užívání drog. Drogově závislí patří k nejizolovanějším a zároveň k nejproblematičtějším jedincům zde. Čísla, udaná odborníky pro Janov, jsou hrozná²¹: po marihuaně, která je zde nejrozšířenější „měkkou“ drogou, a kterou užívají i děti od cca 13 let věku, je nejrozšířenější tvrdou drogou na sídlišti pervitin. Ten, dle odhadu terénních pracovníků K Centra Most / Most k naději, může užívat, ať už pravidelně nebo víkendově, kolem 600 lidí a to převážně šňupáním. Subutex je jedinou drogou opiátového typu, ke které se lze běžně dostat v Janově. Dle odhadů terénního programu ho pravidelně užívá kolem 50 lidí. Heroin se v Janově téměř nevyskytuje. Na vzestupu je v posledních několika letech také kokain, který již není jen drogou nejbohatších a je stále víc dostupný a užívaný. V Janově jsou velmi populární „houbičky“, které rostou v přílehlém přírodním terénu. Jedná se sice o sezónní záležitost, nicméně masivní. Podle údajů K Centra sídliště nemá stabilní centrum, kde by se janovští narkomani scházeli, tato centra se podle situace v čase přesouvají, takže ve finále se jako centrum uživatelů drog jeví sídliště jako celek. Největší podíl na konzumaci drog mají Romové v Janově trvale žijící. V kontrastu k těmto konstatováním je, že odbornou péči těmto lidem zajišťují na sídlišti Janov 2 dojíždějící terénní pracovníci-streetworkeri, a to zhruba 2 dny v týdnu.

Alkohol, který je v Čechách veřejně tolerovanou a ve svých dopadech také zlehčovanou drogou, zde užívá i přes den v ulicích blíže nezjištěný počet osob. Z alkoholických nápojů je nejužívanější pivo, laciné víno a laciný tvrdý alkohol.

Mezi obyvateli Janova je rozšířeno gamblerství, čemuž vychází vstříc zvýšený výskyt heren v lokalitě. Závislost jednoho člena postihuje obvykle celé širší rodiny (či více nukleárních rodin sdílejících jednu bytovou jednotku). Postižený je schopen v herně prohrát veškerý měsíční příjem celého rodinného útvaru v řádech desítek tisíc korun.

Je obvyklé, že u jednoho jedince se závislosti kombinují.

Při počtu osob nejrůznějšími způsoby a nejrůznější intenzitou propadlých patologickým závislostem, je kvalita sousedského soužití v lokalitě velmi nízká. Dodržování hygienických návyků ve veřejných prostorách činí osobám s oslabenou vůlí, které lze považovat za skutečně vážně nemocné, značné potíže. Je možné předpokládat, že jen častými, pravidelnými a dlouhodobými intervencemi odborníků na práci s každým určitým typem závislosti, provázaných s intervencemi dalších inkluzivních sociálních služeb, se tato situace může výhledově zlepšit.

Co se týče péče o děti, obecně v rodinách postižených dlouhodobým sociálním vyloučením vládne situace, jejíž některé rysy jsme popsali v kapitole o vzdělání.

²¹ Informace K Centrum Most

Následující čísla jsou pak jen důsledkem této situace: podle údajů MěÚ Litvínov bylo v roce 2008 do konce října přijato celkem 211 nových rodin, z toho z Janova 65 rodin s celkem 100 dětmi. Rodiny z Janova tedy tvoří skoro jednu třetinu z celkového počtu nově přijatých rodin do evidence OSPOD (přitom co se týče počtu obyvatel, tvoří janovské sídliště zhruba čtvrtinu obyvatel celého Litvínova). Kurátoři pro mládež řešili celkem 79 případů záškoláctví v roce 2008, z toho celých 63 byly případy dětí z Janova. Co se týče trestné činnosti a přestupků janovských dětí a mladistvých, řešili kurátoři celkem 123 událostí, z toho 68, tedy více než polovina, se týkala dětí z Janova. Celkem 7 janovských dětí z celkového počtu 29 bylo v roce 2008 umístěno do ústavní výchovy.

Záleží vždy na interpretaci dat. My se kloníme k tomu, že uvedená hrozivá čísla jsou důsledkem dlouhodobě zanedbávané situace sídliště.

BEZPEČNOST, SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

Otázky bezpečnosti jsou v centru pozornosti jednak samotných obyvatel janovského sídliště, jednak je to nejčastější a také nejvděčnější mediální téma. Neudivuje, že tímto směrem směřují i první kroky města k nápravě situace zde. Akcent na bezpečnostní otázky je podpořen také personálním složením vedení radnice: druhým nejmladším mužem v politické reprezentaci Litvínova, tedy místostarostou (a aktuálně také krajským zastupitelem) je bývalý velitel městské policie.

Město ve spolupráci s policií v reakci na události z podzimu 2008 vyhlásilo tzv. politiku „nulové tolerance“, která má být směřována primárně na skupinu tzv. „nepřízřivých osob“. Reálnou podobou má tato politika v zintenzivnění hlídek městské policie na sídlišti v denních i nočních hodinách a také v tom, že pracovníci odboru sociální péče v doprovodu městských policistů systematicky obcházejí jednu po druhé domácnosti na janovském sídlišti. Smysl těchto návštěv vysvětluje místostarosta V informačním magazínu Radnice č. 2/2009 vysvětluje místostarosta, že podle něj je smyslem této aktivity „analýza nájemníků bytů na sídlišti Janov, důsledné řešení zjištěných přestupků a porušování občanského soužití.“ Na jiném místě téže reference se praví, že se při těchto návštěvách „zjišťují vztahy k obývanému bytu, zda jsou občané vlastníky bytu nebo družstevního podílu pod správou Firmy 1, nájemníci Firmy 2, nebo bytovou jednotku získali prostřednictvím realitních agentur a jsou pouze nájemníky (podnájemní smlouva).“

Policie se dále údajně soustřeďuje také na kontroly návštěvníků zdejších heren.

Je zřejmé, že problematických zjištění o situaci rodin, které tyto návštěvy domácností přinesou, bude celá řada, a je na jednu stranu určitě pozitivem, že je vůbec nějaká aktivita vyvíjena. Je ale zřejmé, že ve vypjaté situaci se většina zdejších obyvatel tohoto práva vzdává v přesvědčení, že čím těsněji jsou v kontaktu s bezpečnostními

orgány, tím více posilují svou bezpečnost²². Mezi informacemi, se kterými se tyto návštěvy setkávají, mohou být i informace privátního charakteru, kde je vždy hrozba zneužití.

Vedení města a policie dále opakovaně deklarují snahu zdokonalit a rozšířit kamerový systém ve městě a zvláště v Janově v očekávání, že tento krok povede k dalšímu zvýšení bezpečnosti. To nás vede k závěru, že demonstrace „tvrdé ruky zákona“ sice v krátkodobém výhledu způsobuje zklidnění situace na sídlišti, nicméně celkovým kvalitativním posunem v životě sídliště není. Polem, kde vždy hrozí zneužití zjištěných skutečností, je i monitorování situace kamerovým systémem.

Nutno říci, že aktivitám extrémistů, rádoby ochranitelům „bílých“ obyvatel sídliště, nahrává atmosféra podezřívání, obav, strachu a celkového stresu²³. Živí to xenofobní a rasistické nálady mezi obyvateli lokality Janova, zoufalými ze situace, ve které se ocitli.

V souvislosti s aktivitami extrémistů dále nutno zmínit, že nešťastným krokem vedení města Litvínova bylo v nedávné minulosti přistoupení na oficiální jednání se zástupci tzv. Dělnické strany o situaci v Janově²⁴. Někteří zástupci města byli v neformálním kontaktu se zástupci této strany i v lednu 2009. Jednak to vytváří dojem, že Dělnická strana je legitimní partner pro jednání, jednak to zvyšuje interetnické pnutí na sídlišti a polarizuje obyvatele. Dělnická strana je součástí hnutí, které svými ideovými východisky ohrožuje základy demokracie. Ani zástupci DS, ani jakýchkoli dalších extremistických stran nemohou být partnery města, a to v žádných otázkách.

Nejen poznatky výzkumu a rozhovory s janovskými rezidenty, ale i např. závěry šetření, které si nechal udělat MěÚ Litvínov pro účely dokumentu IPRSJ, vedou spíše ke skepsi ohledně možnosti brzkého vyřešení popsané bezpečnostní situace. Práce policie, městské i státní, je v Janově vnímána jako „špatná“. Policisté se netěší důvěře zdejších občanů, a to jak těch jednoznačně sociálně vyloučených, tak těch, kteří žijí na sídlišti ve stabilizovaných podmínkách. Důvodem nedůvěry jsou všeobecně panující pochybnosti o tom, zda je vůbec ve schopnostech zdejší policie situaci v Janově kontrolovat, resp. zda je to vůbec jejím cílem. Zdejší občané jsou nahodile vystavováni situacím, kdy přihlížejí jednání jednoznačně kriminálních živlů, avšak z obavy o vlastní bezpečnost se ani nesnaží přivolat policii. Ta o těchto typech jednání má dostatečný přehled, ale nepotírá je a tím se, že je umožňuje, se na nich

²² O reálné podobě takovýchto nálad jsme se přesvědčili v rámci výzkumných pobytů, kdy na veřejné prezentaci IPRSJ v prosinci 2008 se jeden z janovských občanů proti těmto návštěvám ohradil s připomínkou ochrany soukromí. Za to sklídl lavinu kritiky od valné většiny přítomných sousedů.

²³ Synergii filozofií radnice a místní policie v bezpečnostní oblasti okrajově ilustruje např. i fakt, že městská policie školí zájemce z řad důchodců v kurzech sebeobrany, o město referuje v publikovaném textu „IPRSJ – Návrh pro radu“, a to i s ilustrační fotografií důchodkyň zápasící s uniformovaným policistou...

²⁴ Viz např. http://mostecky.denik.cz/zpravy_region/delnicka-strana-zatim-nebude-hlidkovat-v-janove.html

de facto podílí. Jeden z respondentů výzkumu např. informoval, že byl očitým svědkem předávky většího množství zbraní mezi dvěma spoluvlastníky heren v Janově, a to za bílého dne na parkovišti před jedním z místních paneláků.

Velmi často, ale pochopitelně převážně v bezpečí privátu, se mezi obyvateli sídliště hovoří o organizovaném zločinu bujícím v Janově. Během výzkumu jsme se opakovaně setkávali s informacemi o působení organizovaných gangů, které se profilují v nejrůznějších trestných činnostech, které čile kombinují, ať už jde o prodej kradeného zboží (hlavně automobilů), v práci na černo včetně vydírání osob nucenou prací, ve výrobě, distribuci a prodeji drog, v organizování prostituce a lichvy včetně násilného vymáhání dluhů. Ochrana významných exponentů a organizátorů trestné činnosti ze strany PČR je demonstrována společnými schůzkami, sportovními aktivitami s managementem OR v Mostě. Tyto veřejné informace znejist'ují obyvatele Janova tak, že se obávají v případě poznatků volat policii, protože lidé okolo vyhlášených násilníků a recidivistů si s policisty tykají a vytvářejí tak dojem kamarádkých vztahů. V minulosti se v konkrétních kauzách řešených OS Most ve výpovědích poškozených tematizovaly úniky informací, které obvinění a jejich příbuzní používali k zastrašování svědků. Jeden z řadových policistů, který nastoupil do Litvínova po základní přípravě z jiného města, nám sdělil, že byl hned po nástupu instruován délesloužícím policistou, která konkrétní auta je zakázáno v Litvínově zastavovat či si všímat přestupků jejich řidičů. Je evidentní linka lichváři – provozovatelé nebo majitelé heren a sázkových kanceláří, která podle informací od policistů slouží k praní peněz z lichvy a jiné trestné činnosti. S nedokonalostí loterijního zákona a možností falešných sázek, ke kterým se po třech měsících stornují doklady a nejsou ani v jiné evidenci, je kupodivu obeznámena řada informátorů. Trestná činnost ohrožuje stovky sociálně slabých obyvatel lokality sídliště a potažmo i obyvatel, kteří se z bydlení zde propadnou na místní ubytovny Bílý sloup či UNO.

Právě těch se v největším měřítku dotýká lichva, obvykle spojená s vymáháním dluhů nejrůznějšími formami včetně fyzického násilí či odpracovávání dluhu otrockou prací (jedinec za odpracovaný výkon není nijak ohodnocen a mzda je mu strhávána z dluhu). Podmínky lichvy se oproti minulosti k dnešku mění. Lichvářský úrok, dosahující dříve astronomických výšek kvůli principu rapidně se kumulujících úroků (půjčka 2 tisíce, další měsíc se vrací 4 tisíce, pokud se nevrátí, další měsíc 4 tisíce atd.), dnes ve většině případů v čase údajně neakceleruje a zůstává na úrovni stanovené při dohadování transakce, kterou jsou dlužníci - alespoň teoreticky - schopni splatit. Tato změna v uvažování lichvářů je zčásti připisována protidluhovým poradenským aktivitám, které ve svém důsledku sice po jednotlivcích, ale přeci jen ubírají lichvářům klienty, kteří si proto klientelu musí získávat „vstřícnějšími“ podmínkami. Svůj podíl bude mít na této změně bohužel ale také konkurence na poli tzv. „rychlých půjček“ od lichvářských, ale legálních firem z nebankovního sektoru (např. Provident Financial, Cetelem a další).

Kriminální skupiny se realizují i na drogové scéně. Částečně zde funguje separace na Romy a jedince z řad majority v oblasti prodeje i užívání drog. Z pohledu optiky majorita/minority se zdá, že i přes určité „historické“ sféry zájmu (např. lichva) spolu tyto strany, romská i majoritní, komunikují a - nejsou-li v „obchodním“ sporu - jsou naopak schopny uzavírat účelové dohody a spolupracovat, je-li v tom příslib zisku pro obě strany. Zároveň toto rozdělení není striktní. Pro „majoritní“ party často pracují fyzicky disponovaní romští recidivisté, a to v úloze zastrahujících vymahačů, jedinci z majority zase otevírají Romům sféry, které by jim byly kvůli jejich barvě pleti a stereotypům s tím spojeným uzavřené. Rozdělení klientely na romskou a majoritní vychází i z vnímání demonstrace moci okolím: členové romských gangů se podle našich informací rekrutují především z řad 4 zdejších většinou starousedlých velkorodin, přičemž větve některých těchto rodů sahají i mimo lokalitu Litvínova - do blízkého Mostu, do Lomu, Obrnic či do Teplic a celých severních Čech. Setkali jsme se důvěryhodnými tvrzeními na sobě nezávislých zdrojů, že titíž aktéři lichvářských gangů se, zřejmě s vidinou další sféry šíření své moci, realizují i na poli „občanských“ aktivit, a to formou především mediálně zviditelňovaných, etnicky definovaných proromských sdružení (viz kapitola Sociální služby). Toto naše zjištění v podstatě koresponduje se závěry zprávy, kterou si již v roce 2005 nechalo vypracovat Ministerstvo vnitra a která se mj. zabývá kriminogenním prostředím v Litvínově. V popředí „bílých“ kriminálních skupin stojí osoby, disponující zejména ekonomickou mocí, a v každodenní realitě se profilující například jako lokální podnikatelské autority, nezřídka pracující na zakázkách pro zdejší velké firmy a, jak nasvědčuje mediální kauza z ledna 2009, zřejmě i na zakázkách městských. K tomu dodejme, že některé z osob, které respondenti označili za aktivní v kriminálních činnostech, jsou činní v místní i regionální politice. Opakovaně jsme se během výzkumu setkávali s názorem, že přinejmenším pochybné aktivity nejsou ani tak determinovány politickou příslušností aktérů, že prostupují politickým spektrem a že jejich sjednocujícím prvkem je přímá či nepřímá spojitost s provozem místního nejexponovanějšího sportu, tedy hokeje. Z pohledu zadání této práce je ale nejpodstatnější, že se zdá, že osoby, které jsou částečným původcem potíží (například ve městě všeobecně známí lichváři) jsou přizváány k řešení problémů janovského sídliště. Běžným obyvatelům je role těchto osob naprosto zřejmá a nemají pak důvěru k celému procesu stabilizace, kontroly a rozvoje města.

Na základě uvedených skutečností konstatujeme, že v deprivaci janovského sídliště hraje výskyt aktivit organizovaného zločinu zásadní roli. Bez eliminace těchto skupin nelze doufat v posun v otázce sociálního vyloučení Janova. Tyto skupiny totiž parazitují na sociálně vyloučených a k jejich cestě na dno přispívají. Současně konstatujeme, že aktivity jednotlivých aktérů jsou v Litvínově natolik rozvětvené a provázané s nejrůznějšími sférami života zde, že je zřejmě obtížné v těchto úkolech spoléhat na síly lokálních OO či OŘ PČR v Mostě a policisté budou potřebovat podporu z dalších specializovaných útvarů nebo nadřízených složek.

Vycházíme z předpokladu, že v otázce bezpečnosti Janova je finálním záměrem hlavních aktérů (městská policie, MěÚ, PČR) v rámci svých možností a kompetencí **vytvořit ze sídliště Janov takové prostředí, kde se budou jeho obyvatelé subjektivně cítit v bezpečí. Je nutné zapojit jak prvky situační prevence (kamery, přítomnost hlídek), tak i posílit důvěru obyvatel v policii, opět nejlépe dobrými zkušenostmi obyvatel s policisty ve výkonu služby. Střednědobě nicméně bude nutné vytvořit specifická opatření k organizovaným nežádoucím jevům na sídlišti, které ve svém důsledku přispívají k banalitní trestné činnosti, která opět zvyšuje mezietnické napětí a přispívá k pocitu ohrožení a nedůvěře v policii.**

SOCIÁLNÍ SLUŽBY, PREVENTIVNÍ A DOBROVOLNICKÉ AKTIVITY

Tato kapitola je věnována přehledu sociálních služeb a preventivních a dobrovolnických aktivit, které jsou aktuálně nabízeny obyvatelům Janova nebo mají na situace obyvatel Janova dopad. Zmiňujeme zde na prvním místě poskytovatele registrovaných sociálních služeb, u kterých je největší předpoklad kvality odváděné práce. Stručně se zabýváme také sdruženími, která vykonávají komunitně-prospěšné sociální, dobrovolnické a preventivní aktivity.

Součástí této kapitoly je také zhodnocení kapacity těchto organizací resp. jimi poskytovaných služeb ve vztahu k objemu potřeb obyvatel sídliště Janov. Své místo zde má i stručné zhodnocení fungování organizací a spolků. Klíčovým podkladem k tomuto hodnocení nám byly rozhovory se zástupci zmiňovaných organizací či s potenciálními či reálnými klienty jejich služeb. Sekundárním podkladem pak byly také dostupné materiály informující o činnosti organizací či referující o vývoji situace na sídlišti.

o.s. MOST K NADĚJI (K-Centrum Most)

V Litvínově jsou tímto sdružením dlouhodobě realizovány dva programy: ambulantní a terénní. **Dohromady 2 streetworkeri zhruba dvakrát týdně docházejí do sídliště Janov, kde mají k dispozici provizorní zázemí.** Streetworkeri pracují s klienty a monitorují situaci (k situaci viz kapitola „Bezpečnost“). Např. počet pravidelných či občasných uživatelů pervitinu mezi obyvateli sídliště je odborníky odhadován na 600 osob, tj. z celkového počtu 6-7.000 obyvatel sídliště má tedy každý desátý obyvatel sídliště Janov uživatelskou zkušenost s pervitinem. Část klientů i jejich rodičů využívá ambulantních služeb a dojíždí do K-Centra Most.

Personální a v návaznosti na to i materiální zajištění protidrogového poradenství a streetworkingu s dopadem pro sídliště Janov je vzhledem k potřebnosti této služby zde kriticky nedostatečné. Most k naději/K Centrum Most je jedinou organizací, která se v Janově věnuje kontaktní práci přímo s uživateli drog. Co se týče podpory aktivit sdružení, město Litvínov přispívá na realizaci protidrogové prevence v průměru 200.000,- Kč ročně, k těmto prostředkům sdružení

obstarává cca 70% ze státních a krajských zdrojů²⁵. Ještě na začátku roku 2008 bylo záměrem sdružení otevřít přímo v Janově Protidrogové informační centrum. Z důvodu nedostatku finančních prostředků k tomuto záměru ale dosud nedošlo, ačkoli potřebnost takového centra vyvolává stále stoupající počet drogově závislých zde.

Web: www.k-centrum.com/www/index.htm

OBLASTNÍ CHARITA MOST, pobočka Litvínov

V Litvínově je Charita Most aktivní dlouhodobě. Od ledna 2008 provozuje přímo v Janově Středisko Společné soužití. Svoje poslání středisko deklaruje takto: „posláním je poskytovat sociální poradenství a sociální terénní práci v rodinách, které jsou v nepříznivé sociální situaci a nejsou schopny tuto situaci řešit vlastními silami nebo s pomocí svých blízkých“²⁶. Poradenské prostory má Charita v Janově v komplexu Calypso. Celkem 2 terénní pracovníci mají v popisu práce terén sídliště Janov. Jako klíčový problém janovských klientů tito pracovníci vnímají zadluženost a problémy v chování některých obyvatel sídliště. Z referencí dotázaných obyvatel Janova vyplynulo, že poradenské služby Charity nejsou využívány v míře, která by odpovídala předpokládanému rozšíření sociálně-patologických jevů a situací, vyžadující intervenci sociálního pracovníka. Nechceme spekulovat, nicméně kapacita dvou pracovníků je zcela nedostatečná a ohrožující zejména je samé, zároveň je dána finančními možnostmi poskytovatele. Vedení litvínovské pobočky deklarovalo nezáměr o intervence nějaké větší neziskové organizace, která by vstoupila jako nový aktér do litvínovského, resp. janovského prostředí. Charita, resp. její litvínovská pobočka, nevnímá žádnou další zde působící neziskovou organizaci jako partnera, se kterými by v jakémkoli smyslu spolupracovala. Na některých projektech Charita spolupracuje s Úřadem práce. Pro rok 2009 připravila několik projektů pro program OP LLZ, zaměřených na sociální integraci, například projekt „Jsem svůj bankéř“ zaměřený na protidluhové poradenství.

Litvínovská pobočka Charity je důležitým aktérem na poli sociálního poradenství pro sociálně vyloučené v Janově. Aktuálně nemá dostatečné kapacity.

Web: www.dchltm.cz/charita.php?name=mo

o.s. LIBUŠE

Toto křesťanské sdružení se zaměřuje na „preventivní práci s dětmi a mládeží“. Sdružení, jehož vedení je personálně provázané s vedením litvínovského Centra vzdělávání EDUCHEM (Mgr. Viktor Koláček), organizuje v Janově, zejména na zdejší škole, občasné volnočasové aktivity (dětský klub, sportovní aktivity na hřišti), do kterých zapojuje dobrovolníky z řad křesťanské mládeže. Spolu se ZŠ Janov také pořádá výlety a tábory pro školní děti. Sdružení se těší podpoře města. Velmi dobré reference na jeho činnost podala také Základní a mateřská škola Janov.

²⁵ http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1450

²⁶ http://www.charitamost.cz/str_ss.html

Libuše, o. s., je důležitý aktér ve sféře zejména preventivních dobrovolnických aktivit poskytovaných dětem a mládeži ze sociálně vyloučených rodin v Janově. V rámci IPRM připravili dvě projektové žádosti na OPLZZ3 na doučování a volnočasové aktivity. Do nich plánují zapojit dobrovolníky litvínovského gymnázia a Scholy Humanitas - Střední odborné škola pro ochranu a obranu životního prostředí v Litvínově. Díky bezprostřednímu propojení sdružení s Centrem vzdělávání EDUCHEM se zde nabízí další zatím nevyužitý potenciál i pro možnosti vzdělávání rodičů dětí. Nicméně vedení o. s. Libuše neplánuje profesionalizaci sdružení, zůstane prozatím sdružením dobrovolníků. www.libuse.wz.cz/

o.s. SPOLEČNÝ ŽIVOT

Občanské sdružení, realizující se v registrované sociální službě, totiž v terénní sociální práci a poradenství. Lokalitou jeho působnosti není pouze Litvínov, resp. Janov, ale dle potřeby klientů i další okolní města jako Lom, Osek a další. **Personálně je terénní činnosti sdružení, které nemá vlastní kancelář, zajišťována 3 pracovníky včetně předsedy sdružení (p. Ondřej Kocur), ačkoli náležitá kapacity pouze pro lokalitu Janov sdružení odhaduje na 10-15 osob/terénních a odborných administrativních pracovníků.** Členy sdružení Společný život jsou Romové i jedinci z řad majority, přičemž všichni mají dosažené určité vzdělání v oblasti sociální práce a na svém vzdělání dál cíleně pracují. Hlavní náplní práce je primárně asistence klientům při řešení situací v oblasti bydlení, sociálního zabezpečení, sekundárně pak rozšiřování právního povědomí klientů a urgence dodržování práv ze strany zodpovědných úřadů ve směru ke klientům (městský úřad, úřad práce atd.). Sdružení vykazuje celou řadou úspěšných intervencí včetně asistence při soudním oddlužení klientů na základě tzv. „insolvenčního zákona“. Sdružení jasně definuje svoji cílovou skupinu: je to „*sociálně znevýhodněná skupina klientů, kteří jsou z různých důvodů odsouzeni převážně k živoření na okraji společnosti*“²⁷. Dle sdělení zástupce sdružení je procentuální zastoupení romských klientů a klientů z řad majority aktuálně 80 % ku 20 % ve prospěch Romů. Ze strany města sdružení dosud za celou dobu jeho působení (tj. od roku 2003) nebyla poskytnuta finanční podpora, tu sdružení získává od MPSV, Rady vlády pro záležitosti romské komunity a Krajského úřadu, příležitostně od nadací (např. Nadace Olgy Havlové). Z dotazování potenciálních i reálných klientů služeb sdružení vyplynulo, že mezi nimi panuje vesměs důvěra v kvalitu práce sdružení i respekt k pracovníkům sdružení. O některých významnějších kauzách, ve kterých bylo sdružení ve své roli aktivní, a které byly dotaženy do konce ve prospěch klientů zde panuje obecné povědomí. Respektu požívá sdružení i mezi romskými autoritami. Sdružení deklaruje, že je v kontaktu s některými dalšími neziskovými organizacemi v lokalitě – s Charitou Most a o. s. Libuše. Důvodem tohoto kontaktu bývá dotazování z oblasti práva (ze strany Charity Most) či v oblasti doporučení klientů, jejichž situace vyžaduje asistenci sdružení (o. s. Libuše). S žádnými dalšími neziskovkami ani spolky není toto sdružení v kontaktu.

²⁷ <http://spolecnyzivot.org/index.php?page=kdojsme>

Sdružení Společný život je důležitý subjekt v oblasti poskytování sociálních služeb a prevence vzniku sociálního vyloučení. Ze strany města byl dosud vnímán spíše negativně, v podstatě více jako „protistrana“ než partner pro jednání a jako takové bylo zatím sdružení v podstatě opomíjeno (např. v materiálu „Integrovaný plán rozvoje sídliště Janov“ není sdružení zahrnuto mezi neziskovkami, působícími v Janově). Jasný důvod k tomuto postoji města není autorům tohoto textu znám. Můžeme se pouze domnívat, že je za tím zásadový, přísně profesionální nestranný přístup pracovníků sdružení, prosazovaný jeho předsedou, k řešení problémů svých klientů. Znalostní background pracovníků sdružení v oblasti občanských práv, správního řádu atd. je nadstandardní a zřejmě v konkrétních situacích někdy větší, než jakým disponují další strany zúčastněné na řešených zakázkách, což bohužel může vyvolávat u některých jedinců, zejména odpovědných úředníků, „přistižených“ při neznalosti, averzi. Na druhou stranu třeba uvést, že podle referencí některých dotázaných představitelů sdružení někdy už předem na jednání přicházejí s konfliktním postojem. Rozšiřování a upevňování právního vědomí klientů, které je sekundárním produktem takto vykonávané sociální práce, je dalším jednoznačně pozitivním efektem, který nemusí vyhovovat čistě komerčním zájmům významných hráčů, ovlivňujících stav sídliště (realitní kanceláře, které dávají výpovědi z bytů některým nájemníkům, přičemž tito se následně za asistence sdružení proti výpovědi brání právní cestou). Je zde velký a zatím nevyužitý potenciál většího zapojení sdružení do sociální oblasti a komunitní práce v Janově. Pokud by byl – např. za přispění platformy komunitního plánování či lokálního partnerství - nastolen partnerský vztah mezi sdružením Společný život, MěÚ Litvínov a dalšími neziskovými organizacemi, realizujícími kvalitní služby, mohlo by to znamenat významný kvalitativní posun v celkové atmosféře

Web: <http://spolecnyzivot.org/>

SPORT

Dalšími organizacemi, jejichž zástupci bývají zejména vedením města přizváány k řešení sociálních otázek, jsou zdejší sportovní kluby. V městě s bohatou sportovní tradicí a jedním z tradičně nejexponovanějších hokejových klubů v České republice není divu, že se sportovní kluby těší respektu a požívají v celém regionu značného vlivu. Nicméně chceme na tomto místě zdůraznit, že ačkoli sportovní aktivity mohou působit preventivně zejména na dětskou a mládežnickou populaci, mohou teoreticky přispět k vyvázání děti z nepodnětného prostředí a nabídnout jim jiné využití volného času, je zřejmé, že organizovaný **sport, ať jde o hokej, fotbal či judo, není sám o sobě, tj. bez návazných služeb preventivní ani sociální službou.**

MĚSTSKÝ ÚŘAD, odbor sociální péče

Důležitým činitelem v oblasti sociální péče je Městský úřad Litvínov, především jeho pro tuto oblast specializovaný odbor s celou řadou odborníků, sociálních pracovníků a kurátorů. Samozřejmě prostor, který zaujímá výkon práce tohoto odboru se v mnohém prolíná, ale v mnohém také liší od prostoru, který zaujímá výkon práce funkčních neziskových organizací. Jednou z podstaty věci vyplývajících charakteristik práce zaměstnanců měst, zejména s nějak nestandardními, často problematickými jedinci a rodinami, je akcent na represivní funkci, daný uplatňováním určitých zákonných opatření. Jak již bylo zmíněno při referování o aktivních neziskových organizacích, navázání partnerské spolupráce, jejíž součástí je i vzájemný respekt ke kompetencím a otevřená diskuze o problémech, mezi Městským úřadem a neziskovým sektorem je nutným předpokladem rozvoje aktivit, směřovaných na sociálně vyloučené včetně obyvatel Janova. **Činnost sociálního odboru MěÚ je sociálně vyloučenými obyvateli sídliště Janov vnímána primárně ve svém represivním rozměru (což, jak jsme řekli výše, do určité míry vychází z podstaty věci), ale na místě by byl posun především v preferovaném přístupu ke klientům.** V souladu s obecným trendem by měla být prioritou vedení MěÚ větší podpora svých odborných pracovníků pro možnost profesionálního individualizovaného přístupu ke klientovi, včetně individuálního plánování. Je zřejmé, že takovýto trend souvisí jednak s personální kapacitou (podle sdělení pracovníků sociálního odboru má jedna referentka na starost zhruba 100 klientů, což možnost výkonu kvalitní individuální práce s klientem v podstatě vylučuje), jednak s finančním zajištěním takového trendu. **Možná se stále málo zdůrazňuje, že větší spolupráce s neziskovým sektorem, zejména s organizacemi, vykonávajícími kvalitně terénní sociální práci, by výrazně odlehčila stávajícímu personálu odboru v určitých specifických situacích práce s klienty.**

Průběžný závěr: na kritickém stavu situace na sídlišti Janov, a v důsledku v celém městě Litvínově, se zásadně podílí nedostatečné zajištění odborných a kvalitně realizovaných sociálních služeb²⁸ a preventivních aktivit, resp. nedostatečné kapacity, jak personální, tak finanční. Na realizaci potřebných aktivit není v sídlišti infrastruktura. Vzhledem k tomu, že na trhu finančních prostředků není téměř žádná finanční kapacita, je těžké předpokládat, že by se ze současných operačních programů (OPLZZ, OPVK) zahájil proces zajištění infrastruktury pro preventivní aktivity. Prostředky kraje jsou v zásadě politicky domluvené na konkrétní projekty a janovské sídliště mezi nimi není, mnozí informátoři vyjadřovali despekt k možnosti získat finanční prostředky z IOP na IPRM Janov, i vzhledem ke kvalitě IPRM. Je zde zřejmě prostor přehodnotit priority v rámci rozpočtu Litvínova. Je třeba také říci, že se zdá, že organizace, které se dostávají při své práci do konfliktů s městem, nejsou finančně podporovány ze strany města. Další stagnace rozvoje služeb může mít pro město Litvínov velmi neblahé důsledky. Vzhledem ke stavu sociálních služeb zde je na místě uvažovat o zapojení dalších externích subjektů činných na tomto poli a s tradicí péče o kvalitu služby, které by rozvoj služeb podpořily.

²⁸ Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách

Zároveň ale **sociální služby, jakkoli kvalitně realizované, nejsou samospasné. K jejich úspěšnosti přispívá také míra rozvoje občanské a komunitní angažovanosti v dané lokalitě.**

OBČANSKÁ A KOMUNITÍ ANGAŽOVANOST

V tomto smyslu lze jen vítat, že v Janově k 20. 7. 2007 vznikl **Osadní výbor**²⁹ (vykrytalizoval z původního petičního výboru) jako poradní orgán Rady města. Prakticky je to legitimní, zákonem předpokládaná platforma pro vyjádření názorů obyvatel sídliště, pro prosazování krátkodobých i dlouhodobých plánů na změnu situace v místě, vycházejících ze zainteresovanosti zdejších obyvatel do možností ovlivnit kvalitu života. Členové Osadního výboru (dále jen OV) mají legální mandát k tomu, aby vystupovali v médiích coby reprezentanti hlasu janovských obyvatel. Osadní výbor zatím vystupuje hlavně s tématy týkajícími se možných postupů konkrétní nápravy stavu zdevastovaného vybavení sídliště, dodržování hygieny a pořádku, resp. tlačí na Městský úřad, aby situaci sídliště měl stále na zřeteli a na majitele nemovitostí. Sekundárně se OV stává důležitým činitelem při komunikaci o situaci na sídlišti, čímž vstupuje na pole, kde dosud figuroval hlavně Městský úřad, případně odvážnější zástupci neziskových organizací a průraznější členové různých spolků. Aktivita OV je vítaná i z toho důvodu, že podstatným předpokladem změny situace na sídlišti, resp. atmosféry v celém městě, je opětovné probuzení a trvalá podpora lokálního patriotismu. Z dosavadní činnosti OV vyplývá, že právě osoby v něm činné lze počítat k těm, kterým situace v místě bydliště není lhostejná. Ze své podstaty jsou platformy typu OV založené na občanské a komunitní angažovanosti, a takto se vlastně vymezují vůči aktivitám politických stran, jejichž spektrum zájmů je širší a nepřehlednější. **V tomto smyslu vidíme jako zejména do budoucna problematický fakt, že někteří jednotlivci, spjatí aktuálně s OV, spolupracují s Dělnickou stranou. Odtud reálně hrozí zneužití aktivit osadního výboru pro mocenský boj a ambice zejména tohoto seskupení. Lze zaznamenat, že extremisté využívají vyostřené situace na sídlišti a vytrvalou artikulací problémů sídliště přísně v diskursu etnický/rasově vymezeného konfliktu mezi zdejšími Romy a členy majority sbírají čistě populistické politické body.**

Web: www.mulitvinov.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=8604&id_ktg=53047&p1=543
57

S Osadním výborem je zčásti personálně provázané **Občanské sdružení pro rozvoj Janova a Hamru**, které má záměr vyvíjet informační činnost pro obyvatele, kteří nemají přístup k elektronické komunikaci. Záměry tohoto sdružení lze zatím spíše odhadovat, i dle sdělení jeho zakladatelů se sdružení bude snažit zapojit do aktivit směřujících ke kultivaci sídliště, komunikaci a podpoře komunitních aktivit.

²⁹ Možnost založení osadních nebo místních výborů byla v České republice definována Zákonem o obcích 128/2000 Sb.

Web: litvinovjanov.websnadno.cz

Významným sdružením ekologicko-patriotického typu je **o. s. Kořeny**, které „se snaží zabránit likvidaci Horního Jiřetína, Černic a ohrožení rozvoje Litvínova i okolních obcí v důsledku prolomení územních ekologických limitů těžby. Hlavní hodnoty spatřujeme v přirozeném rozvoji podnikání, v historickém a kulturním dědictví, zachovalé krajině a kvalitním prostředí pro život nás všech.“ Část představitelů sdružení je v aktuálně v zastupitelstvu či v radě MÚ Litvínov.

Web: www.oskoreny.cz

V oblasti prevence sociálně patologických jevů, především protidrogové prevenci, se na úrovni striktně laického angažmá snaží působit občanské sdružení **Prevence**, a to pořádáním osvětových a kulturních akcí hlavně pro mladé lidi v Litvínově.

Web: www.prevenceos.ic.cz

Zakladatelem obecně prospěšné společnosti **Partnerský spolek Litvínov** je město Litvínov. Společnost vznikla v roce 2000. Vlastivědné sdružení se zaměřuje na osvětovou činnost v oblasti historie zdejšího kraje. Je také aktivní v přeshraniční spolupráci s partnerským saským městem Olbernhau.

Web: www.partnerskyspolek.cz

KULTURNÍ SCÉNA

Jistým úhlem pohledu na úroveň každého města je také pestrost tamní kulturní scény. V Litvínově působí divadelní scéna Docela velké divadlo, které pravidelně hostuje po celé České republice. Co se týče hudební scény, při pohledu do minulosti bychom měli připomenout zdejšího rodáka Leška Semelku či dekorativní chlapecké seskupení Lunetic. Litvínovské kořeny má také modelka a zpěvačka Iva Frühlingová. Jiná celebrita mezi Litvíňáky, zpívající tělocvikář a někdejší provozovatel zdejšího nočního podniku Martin Maxa (vlastním jménem Varga) se po konfliktu s místními výběřčími „výpalného“ z města odstěhoval.

Osobností alternativní scény, která ve svojí tvorbě kromě jiného glosuje i každodenní realitu Mostecka, je písničkář Xavier Baumaxa. Nejenom svéráznou osobnost frontmana zdejších vyhlášených heavymetalových kapel Dekubit a Hřbitovní kvítí, ale i běžný život sociálně slabých obyvatel janovského sídliště a celkově náladu zdejšího kraje působivě zachytil ojedinělý celovečerní dokumentární snímek režiséra Břetislava Rychlíka „Kamenolom boží“.

RIZIKOVÉ SUBJEKTY

Závěrem upozorňujeme na formace, které nenáleží do sféry sociálních služeb, ani preventivních či dobrovolnických aktivit. Některými svými rysy naopak dokládají rizika povrchního shrnování reality do určitých kategorií, v tomto případě do kategorie „občanské angažovanosti“. Uvádíme zde tyto formace především proto, že jejich zástupci jsou v posledních měsících výrazně mediálně exponováni a tudíž významnou částí široké veřejnosti, v přísunu informací zcela závislé na servisu masmédií, jsou také vnímáni jako „reprezentanti názorů obyvatel Janova“. Jde o:

Sdružení 1

Toto etnicky definované sdružení se sídlem v Obrnicích u Mostu, jehož představitelem je jeden z obrnických zastupitelů, podle veřejně dostupných informací pořádá „duchovní setkání a zabývá se sociálními problémy“. Zástupci tohoto sdružení jsou aktuálně mediálními mluvčími, které vystupují za „stranu janovských Romů“, přičemž, nutno dodat, že právě tito mediálně exponovaní jedinci nejsou obyvateli sídliště. Co se týká faktické činnosti sdružení, mezi potenciálními klienty jsme nezaznamenali žádné zmínky o využívání služeb sdružení. Žádná z výše uvedených funkčních neziskovek nedeclarovala spolupráci s tímto sdružením.

Podle zjištění předchozích odborných analýz se představitelé sdružení rekrutují z velkorodinného útvaru, který nejen v lokalitě Janova, ale i v okolních městech aktivně provozuje rozsáhlé půjčování na lichvářský úrok i další kriminální činnosti. Tento fakt potvrdili někteří respondenti z řad obyvatel sídliště a také někteří městští úředníci. Dle našich informací městský úřad v Litvínově, v době minulé, navštívila skupina zastupitelů z Obrnic a informovala pracovníky litvínovského úřadu o kriminálních aktivitách předsedy sdružení. Z médií je dokumentovatelná pouze spolupráce sdružení s jiným etnicky definovaným spolkem, titulujícím se někdy Sdružení 2, jindy Sdružení 3 nebo Sdružení 4. Sdružení se osobou svého předsedy soustředí zejména na rasově konstruovaný konflikt s pravicovými extrémisty, kdy se představitelé sdružení, podporovaní i některými zástupci Rady vlády pro záležitosti romské komunity, mobilizují na straně „janovských Romů“

Vzhledem k nedostupnosti konkrétních informací o jakýchkoli obecně prospěšných aktivitách sdružení, nemluvě o realizaci sociální či preventivní služby, a také vzhledem k obecně rozšířeným podezřením z kriminální činnosti představitelů sdružení či osob na sdružení bezprostředně navázaných, se jeví zapojování tohoto sdružení do jakýchkoli inkluzivních aktivit na sídlišti Janov a vůbec v lokalitě Litvínova silně rizikové. **Zároveň je na místě zdůraznit, že prezentování názorů osob napojených na toto sdružení coby názorů reprezentujících názory obyvatel sídliště Janov je dezinterpretací zdejší reality. Naprosto neodhadnutelné by bylo směřování prostředků, které by případně putovaly na podporu aktivit tohoto spolku z veřejných zdrojů.**

Web: není k dispozici

Sdružení 2 (které je uváděno různě pod třemi různými názvy)

Zřejmě neformální nebo již oficiálně zaniklé, v registru občanských sdružení Ministerstva vnitra neregistrované sdružení, jehož zástupci požívají značné mediální pozornosti, podobně jako zástupci Sdružení 1. O činnosti sdružení nelze získat z běžných zdrojů žádné relevantní informace. Jediným zjištěním jsou reference o občasných zábavních aktivitách pro janovské romské děti, jako například „Mikulášská“, konaná v jedné ze sídlištních heren, kterou provozuje širší rodina představitelů sdružení. Jménem sdružení se vyjadřuje především paní XY. Právě ona iniciovala v nedávné době vznik petice proti zavedení poukázkového systému v Litvínově. **Zatímco jedna verze interpretace této aktivity, se kterou jsme se setkali při výzkumu, tuto iniciativu interpretovala jako zastání se práv tímto opatřením postižených, jiná verze hovoří o tom, že za peticí a vzbouřením proti „poukázkovému systému“ ze strany paní XY byl fakt, že poukázky ohrozily její příjem z lichvářských aktivit. To, že osoby kolem tohoto spolku jsou aktivní v lichvě, dokládá i analýza kriminogenního prostředí, resp. její část zacílená na Janov, která zde byla realizována v roce 2005. Tuto verzi potvrdili někteří respondenti výzkumu jak z řad sociálně vyloučených, tak některých městských úředníků.** Mandátem, díky kterému jsou zřejmě zástupci tohoto spolku oslovováni médii, je tedy jejich romský etnický původ v kombinaci s výřečností, oproti Sdružení 1 navíc legitimizovaný faktem bydliště aktérky přímo janovském sídlišti.

Tento spolek, podobně jako Sdružení 1, nelze považovat za relevantního partnera pro řešení situace Janova. Jeho zapojení by bylo velkým rizikem pro úspěch a autenticitu veškerých inkluzivních snah. Povědomí o kriminální zdiskreditovanosti či přinejmenším pochybném zázemí představitelů spolku je mezi obyvateli sídliště rozšířené natolik, že vylučuje, aby sdružení a jeho představitelé mohli být nyní i kdykoli v budoucnu důvěryhodným poskytovatelem služeb pro sociálně vyloučené. Stejně jako u Sdružení 1, neodhadnutelné by bylo směřování prostředků, které by putovaly na podporu aktivit tohoto spolku z veřejných zdrojů. Zájmy spolku jsou z dosavadních mediálních projevů jeho představitelů zcela netransparentní.

Web: není k dispozici

MĚSTSKÉ MÝTY aneb Co se povídá o vzniku a zániku Janova

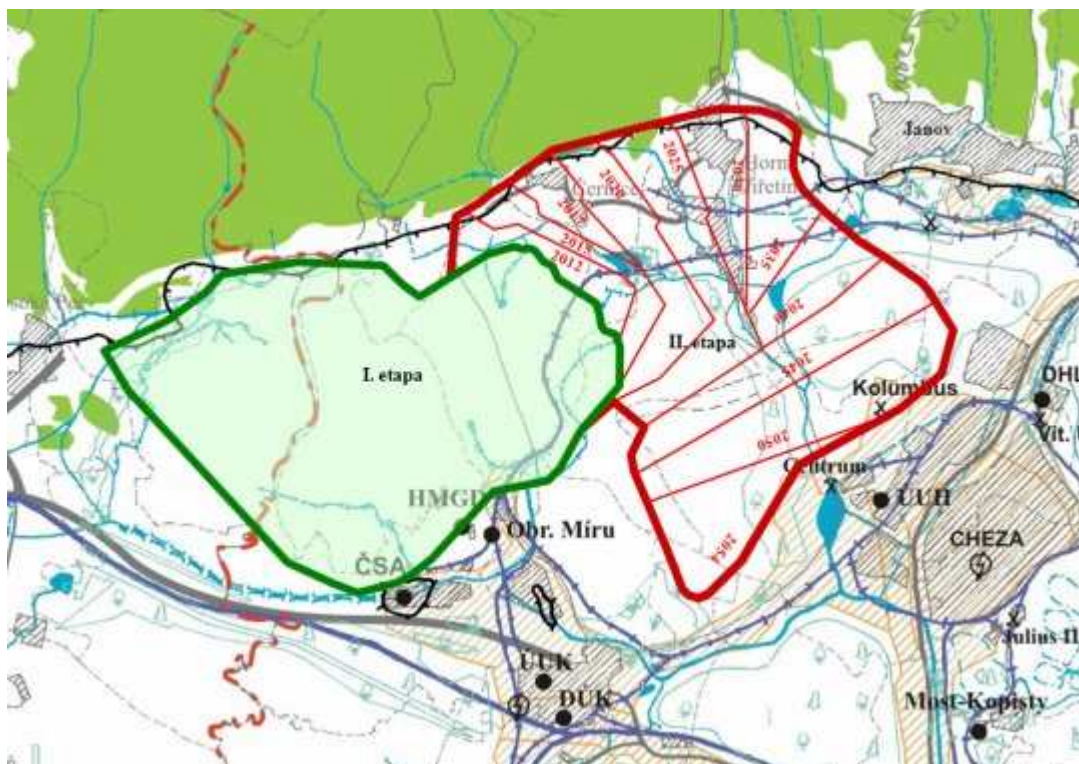
Předtím, než přikročíme k aplikované části této práce a k formulování konkrétních možností pro postup inkluze zdejšího sídliště, domníváme se, že je vhodné uvést zde následující vsuvku. Do folkloristické kategorie „městských mýtů“ řadíme několik vyprávění, se kterými jsme se setkali během práce v litvínovském terénu, a které kolují „jako tzv. veřejné tajemství“ mezi zdejšími lidmi. Zpracovávají jak okolnosti vzniku problémů v janovském sídlišti, tak výhledy Janova do budoucnosti. Jak reálný je základ těchto vyprávění nedokážeme na základě informací, které máme

k dispozici, zodpovědně hodnotit, a není to ani naší ambicí. Zde přinášíme stručné verze dvou nejčastěji se vyskytujících „mýtů“:

Vznik problému: vedení města Litvínov odprodalo nevýhodně bytový fond janovského sídliště proto, že zdejší hokejový klub, tradiční pýcha města, procházel finanční krizí a potřeboval urgentní finanční injekci. Té se klubu údajně dostalo zejména v roce 2005, kdy město prodalo část nemovitostí v Janově realitní kanceláři Firmě 3.

Zánik problému: Instituce a zdejší velké průmyslové podniky ve skutečnosti nestojí o zlepšení situace na Janově, protože jejich skrytým zájmem je stále větší a větší devastace sídliště, která povede k tomu, že se místo výhledově zcela vylidní. Sídlíště totiž leží na nalezišti uhlí a po prolomení těžebních limitů budou tyto zásoby Mosteckou uhelnou společností vytěženy.

Nutno dodat, že varianta prolomení limitů a přiblížení těžby nikoli snad přímo pod Litvínov, ale na stovky metrů k hranicím Janova je reálná. Upozorňují na to nejen neziskové organizace³⁰, ale i samotná MUS zmiňuje tuto eventualitu s tím, že by na pořadu dne teoreticky mohla být v roce 2030. Na zde předkládané mapě je červenou barvou vyznačeno možné rozšíření těžby s Janovem v pravém horním rohu³¹:

ČÁST II.

³⁰ ...či například tato reportáž České televize: <http://www.ct24.cz/o-cem-se-mluvi/36796-sidliste-janov-ohrozuje-krome-socialnich-problemu-i-tezba-uhli/>

³¹ Převzato z informačního webu MUS www.spoluziti.cz

V této kapitole se zaměříme na možné postupy inkluze sídliště Janov a na krátkodobá i dlouhodobá doporučení, která vidíme jako klíčová pro řešení vzniklé situace. Tato doporučení mají jednak charakter obecnějších zhodnocení situace, vyplývajících z analýzy, druhak také konkrétních návrhů praktických kroků a opatření, které by se při vhodné aplikaci mohly podílet na pozitivní změně.

OBECNÁ DOPORUČENÍ

Zjištěné analýzy nás vedou ke konstatování, že nelze očekávat řešení, které by situaci, jejíž geneze je v řádu mnoha let a která byla všemi odpovědnými orgány samosprávy a státní správy dlouhodobě přehlížena, vyřešila v krátkodobém výhledu. Kvalitativní posun v celkové situaci života v Litvínově a zejména v Janově bude mít charakter postupné změny, jejíž projevy bude i při okamžitém a plném zapojení všech aktérů patrné nejdříve v průběhu příštích několika let či ještě spíše za jedno desetiletí. Integrační aktivity, mají-li být úspěšné, je dobré nastartovat a dlouhodobě podporovat souběžně ve všech významných sférách života sídliště.

Nelze předpokládat úspěšnost integračních aktivit v jedné sféře (např. bezpečnost či zaměstnávání) pokud budou opomíjeny, přehlíženy nebo nedostatečně řešeny problémy v jiné sféře (např. bydlení). Do všech zmíněných sfér v oblasti péče o sociálně vyloučené občany intervnují na prvním místě kvalitně realizované sociální služby. Právě tyto služby, realizované škálou spolupracujících poskytovatelů, jsou primárním nástrojem změny. Důležitým rysem těchto služeb je, že je kvalita jejich poskytování kontrolovatelná standardizovanými nástroji (inspekce kvality sociálních služeb). Těm službám, které budou prospěšné pro lokalitu a budou kvalitně realizované, by měla být zajištěna udržitelnost a rozvoj, a to především trvalou podporou ze strany subjektů samosprávy a státní správy. Tyto subjekty, pokud budou mít dostatečné a odborně kvalifikované personální zázemí, budou postupně schopny zajistit si prostředky na fungování i z jiných zdrojů (fondy EU).

Předpokladem úspěchu je stav, kdy všichni aktéři, zapojení do procesu integrace na všech úrovních (vláda, kraj, město, neziskové organizace, školy, zaměstnavatelé, policie, majitelé nemovitostí, neorganizovaní občanští aktivisté atd.) přijmou za svou nutnost komplexního přístupu k řešení problému a budou ochotni partnersky, tj. především s respektem k práci druhých, navzájem spolupracovat v těch oblastech, kde se jejich aktivity překrývají či doplňují. Konkurenční boj na tomto poli nemá místo.

Platformy, které mají ambici tuto komplexnost zajišťovat, jsou **komunitní plánování sociálních služeb a lokální partnerství**.

KOMUNITNÍ PLÁNOVÁNÍ je ověřená a v mnoha městech a obcích ČR již delší dobu funkční komunikační a organizační platforma pro spolupráci subjektů realizujících se

na poli sociálních služeb. V rámci komunitního plánování vznikají strategie pro řešení základních sociálních témat v daném místě včetně plánů integrace sociálně vyloučených osob. Tyto plány jsou zde evaluovány v čase a inovovány dle vývoje stavu v daném problému. Komunitní plánování je platforma s dobrovolnou účastí. Aktéry komunitního plánování je na prvním místě obec, která zde má zástupce primárně pro oblast sociálních věcí i regionálního rozvoje, a která je také iniciátorem vzniku KP, dále neziskové organizace, školy, občanské aktivity, mohou to být i zástupci významných zaměstnavatelů, majitelů domů, dále například daný krajský úřad atd. V rámci KP vznikají pracovní skupiny, specializované na určitá klíčová témata sociální problematiky, např. dle cílových skupin (menšiny, lidé se zdravotním handicapem, sociálně vyloučení atd.)

Stav komunitního plánování v Litvínově: nenastartování tohoto nástroje nikoli jen ze strany současného vedení města, ale už jeho předchozího vedení, aktuálně rozhodně nepřispívá ke snazšímu řešení situace ve městě, konkrétně na sídlišti Janov. Na začátku roku 2009 tato platforma v Litvínově vzniká. Město deklaruje podporu jeho činnosti, a to ve výši 700.000 Kč pro tento rok.

LOKÁLNÍ PARTNERSTVÍ je platformou pro diskusi aktérů, společně koordinujících a systematizujících postup, jehož cílem je výhradně integrace sociálně vyloučených lokalit. LP vytváří krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé strategie integrace. Cílem partnerství je jednak definování cílů, vycházejících z konkrétních podmínek v lokalitě, a také formulování společných vizí a společné vytváření projektových záměrů šitých na míru lokalitě a možnostem zdejších aktérů. Koordinátor LP také zúčastněné partnery naviguje ke zdrojům možné podpory jejich aktivit. V rámci partnerství jsou obvykle zvoleny pracovní skupiny, složené ze specialistů a zájemců o dění v určité oblasti. Tyto skupiny pak předkládají podněty, jež jsou diskutovány v rámci celého LP.

Možní aktéři lokálního partnerství se zčásti překrývají s aktéry komunitního plánování: MěÚ, neziskové organizace, vzdělávací instituce, potenciální zaměstnavatelé nízko- a nekvalifikovaných osob, osadní výbor a další občanské aktivity, zájemci z řad angažované veřejnosti. Koordinační roli zde má zástupce centrálního orgánu státní správy (Úřad vlády), prospěšné zejména kvůli konzultaci postupů na krajské úrovni je zapojení zástupců krajského úřadu.

Platforma lokálního partnerství byla v českém prostředí uplatňována společností Člověk v tísni ve vybraných lokalitách v rámci projektu Polis³². S některými funkčními odchylkami, kterými více odpovídá tento zde uváděný popis, byla lokální partnerství ustavena ve 12 vybraných lokalitách se vznikem Agentury pro sociální začleňování při Úřadu vlády v roce 2008. V Litvínově nově ustavený Poradní sbor by mohl potřebné strategie navrhnout a pomoci je prosadit³³.

³² <http://www.epolis.cz/>

³³ Vzhledem k vypjaté situaci v lokalitě a k problematické komunikaci mezi možnými aktéry obou navrhovaných platform vidíme jako užitečné zapojit do jejich práce (přinejmenším v počáteční fázi

Návrhy opatření pro krátkodobý časový horizont

V některých případech jde o doporučení reagující bezprostředně na specifická zjištění našeho výzkumu, jindy jde o doporučení ověřených nástrojů sociální inkluze, jejichž aplikaci vidíme v prostředí Janova jako vhodnou.

BYDLENÍ

Doporučujeme dostupnými legálními prostředky ve spolupráci města s majiteli domů a bytů **regulovat další sestěhovávání nových nájemníků do sociálně vyloučené lokality sídliště Janov, resp. snažit se všestranně omezovat možnosti dalšího „překupování“ bytů.** Město Litvínov se okamžikem dokonané privatizace bytového fondu (odprodáním bytů společnosti Firma 4) definitivně zřeklo zodpovědnosti za vývoj situace v jedné svojí části. Současné vedení města musí začít s nápravou tohoto pochybení svých předchůdců. Z informací, které jsou k dispozici, je město v intenzivních jednáních s největšími majiteli nemovitostí v lokalitě (firmy Firma 2 a Firma 1) a společně hledají cesty, jak sladit ekonomický zájem firem a zájem města na konsolidaci a postupném vyřešení kritické situace v Janově. Hledání motivačních faktorů pro soukromé firmy bude zřejmě předmětem obtížných jednání, zejména u nadnárodní Firma 2, která nemá k lokalitě jiné než obchodní vazby, zatímco Firma 1 je regionální firmou.

Doporučením pro obyvatele-nájemníky sídlištních bytů ve spolupráci se stavebním úřadem je důrazné **motivování majitelů nemovitostí k péči o bytový fond a jeho údržbu**, jak jim nařizuje zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). Podle §139 tohoto zákona může stavební úřad nařídit, aby vlastník domu v určené lhůtě a za stanovených podmínek zjednal nápravu, např. když prokazatelně zanedbává údržbu bytového fondu.

Negativní efekt na soužití nájemníků jak v domech Firmy 1, tak Firmy 2, má praxe rozdělování úhrad energií rozpočítáním souhrnných nákladů (z měřiče u paty domu) mezi platící družstevníky, a to včetně dlužných částek za neplatíče. Zavadá to velmi silný podnět k nevráživosti mezi obyvateli domů – těmi co neplatí a těmi, co platí i za ty co neplatí. Zajištění individualizace nákladů na energie a dalších nákladů spojených s bydlením na jednotlivé bytové jednotky je převážně technickým úkolem, který leží na bedrech firem, které vlastní či spravují domy, resp. na jejich spolupráci s poskytovateli energií. Jednorázová kompletní revitalizace domů by neměla náklady postihnout nájemníky. Postihy ilegálních uživatelů energií, tak jak je to popsáno v kapitole Bydlení této zprávy, je rovněž úkolem pro majitele nemovitostí, resp. zastřešující Firmu 1, v součinnosti s PČR. Nicméně primárně je třeba řešit to, aby platící nájemníci nedopláceli na neplatíče, přičemž toto je v rukou majitele nemovitosti. Systém zvláštního

jejich fungování) zkušeného facilitátora či mediátora, který bude schopen navigování diskuzí směrem k věcnosti, a který bude také schopen konstruktivního řešení možných konfliktů mezi aktéry.

příjemce byl popsán výše. Je třeba také říci, že právní kroky ze strany družstev jsou velmi laxní – např. se nám nepodařilo zjistit dopad zrušení členství z důvodu narušování soužití a dobrých mravů. Zástupci družstev při jednání se zoufalými družstevníky – sousedy závadně se chovajících nájemců či družstevníků – argumentují naprosto nepodloženými právními důvody, proč tak není možno učinit. Dokonce nám mnoho respondentů tvrdilo, že zástupci vedení družstva tvrdí, že nemohou podnikat žádné kroky, pokud družstevník platí každý třetí nájem. Mnoho družstevníků má také zkušenosti s pozdními reakcemi na písemné podněty, přijdou-li vůbec jaké.

Klíčovým střednědobým cílem města v oblasti bydlení by ale mělo být vytvoření **konceptu vícestupňového prostupného sociálního bydlení**, reflektující konkrétní situaci ve městě, potřebnost sociálního bydlení a možnosti města. **Stávající jednosměrný model, který je v Litvínově zaveden, a který má dopad i na Janov – sociálně vyloučené rodiny, pokud se dostanou do problémů s placením nájmu, odcházejí buď na „lépe“ zavedenou ubytovnu Bílý sloup či přímo do „lágru“ UNO, přičemž odtud je už cesta pouze na ulici – je dlouhodobě neúnosný, pro změnu situace města totálně neperspektivní, ale hlavně nenabízí žádné možnosti opětovného návratu k normálnímu bydlení rodinám, které by se pro takový návrat namotivovaly³⁴.**

Na tomto místě bychom rádi zmínili ještě jednou potřebnost posílení **protidluhového poradenství** pro obyvatele lokality sídliště Janov. Ve svém důsledku je to totiž i podpůrná aktivita i pro majitele nemovitostí: poradenství, je-li realizováno kvalitně, může část klientů vést k přijetí dlouhodobějších životních cílů včetně snahy udržet si bezproblémové bydlení, v konkrétní podobě přijetí modelu pravidelného placení nájmu a služeb.

Pro oblast bydlení, resp. zájmů obyvatel sídliště a zároveň pro podporu komunitního organizování se jeví klíčové iniciovat vznik poradenského střediska, které by

³⁴ Je otázkou, zda se může Litvínov inspirovat místně specifickými modely toho, jak lze obyvatele sociálně vyloučených čtvrtí aktivizovat při rekultivaci bydlení. Takové příklady nabízí např. Brno (Bratislavská ulice), celá řada modelů prostupného bydlení v různých fázích realizace funguje či se rozbíhá především na sousedním Slovensku. Velká část těchto modelů pracuje s fenoménem oddlužení, kdy si práce schopní členové sociálně vyloučených rodin, často neplatíči, odpracovávají možnost udržení bydlení rekonstrukčními pracemi na nemovitostech či výstavbou nových prostor k bydlení. Obce nezřídka zakládají „obecní firmy“. Cílem těchto firem není primárně generování zisku, ale vytvoření pracovních míst pro jinak stěžejí uplatnitelné občany a také prospěch obci daný předmětem práce firmy (rekonstrukce staveb, výstavba novostaveb). Je zřejmé, že tyto projekty zasahují svým efektem nejen sféru bydlení, ale také zaměstnání těchto osob, nehledě na to, že v rámci práce na stavbách získávají dosud zcela nekvalifikovaní jedinci pracovní zkušenosti a řemeslné kompetence, uplatnitelné při dalším hledání práce. **V Litvínově-Janově je situace tím složitější, že panelové domy jsou v majetku soukromníků, společenství vlastníků a ve správě bytových družstev.** V souvislosti s IPRSJ vznikají návrhy projektů, které budou uplatněny v programu IOP a které podávají i soukromí vlastníci nemovitostí na Janově (např. Firma 2, s.r.o.). Neznáme obsah těchto projektů, tudíž nevím, do jaké míry jsou v těchto projektech zahrnuty i prvky spoluúčasti stávajících nájemníků na revitalizaci domů a je-li zde přímá souvislost s možností jejich i jen částečného oddlužení. Tyto prvky by však projekty tohoto typu měly nezbytně obsahovat.

poskytovalo jak podporu jednotlivým obyvatelům, tak osadnímu výboru, a mohlo by plnit bezprostřední roli toho, kdo řeší problémy v sídlišti. Tento krok by jistě byl vítán jak obyvateli, tak Osadním výborem, kterému by se tím poskytly technické i finanční prostředky na informační aktivity. Zároveň by obsahoval jistý prvek kontroly nad vlivem extremistů a zneužíváním situace k politickému boji v rámci výboru. Současně toto může být vnímáno ze strany města a dalších subjektů jako krok podpory pro všechny obyvatele sídliště, nejenom jako exkluzivní podpora „Romů“ na sídlišti.

ZAMĚSTNÁVÁNÍ

Je možné doporučit podporu vzniku „obecních firem“. O tom, že takovéto pracovní čety se mohou podílet nejen na rekultivaci domů, ale i na celkové údržbě města, svědčí v ČR například zkušenosti Občanského sdružení Liga z Bruntálu, které se podílí na zakázkách pro město, údržbě veřejných prostranství a daří se mu postupně vytvářet pracovní místa pro jinak obtížně uplatnitelné jedince. V rámci aktivit tohoto sdružení jsou tyto pracovní-aktivizační činnosti spojeny s cílenou sociální prací.³⁵

Aktéry v této sféře, kteří mohou přispět k řešení problému, jsou na prvním místě zaměstnavatelé, kteří mohou nabídnout uplatnění zcela nekvalifikovaným a nízkokvalifikovaným osobám. Další spolupracující institucí je místně zodpovědný Úřad práce, který může prosadit a dlouhodobě podporovat aplikaci nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti³⁶. Významným činitelem je dále město, které má široké spektrum možností jak sféru zaměstnávání sociálně vyloučených ovlivnit. Mělo by každým svým krokem sledovat prospěch obce a všech jejích obyvatel, tedy i těch sociálně níže postavených, ať už podporou firem, které tyto pracovní síly mohou zaměstnat, tak třeba vytvářením „obecních firem“ či podporou tzv. sociálních firem³⁷. Sociální firmy vznikají často na bázi spolupráce obce s neziskovou organizací. Neziskovky mohou být v této oblasti nápomocny především kapacitně náročným poradenstvím pro dlouhodobě nezaměstnané osoby.

Považujeme za prospěšné zmínit zde některé nástroje, podporující aktivizaci sociálně vyloučených a dlouhodobě nezaměstnaných. Na prvním místě je to **pracovní poradenství**, tj. individuální poradenství pro nezaměstnané osoby v produktivní věku žijící v sociálně vyloučené lokalitě. Součástí poradenství je asistence při vyhledávání pracovních nabídek, asistence při kontaktování zaměstnavatele, doprovod klienta na pracovní pohovory (v odůvodněných případech), facilitace nedorozumění mezi novým zaměstnancem a klientem (nutno během celých 3 měsíců zkušební doby). Primárním cílem pracovního poradenství je nalezení pracovního uplatnění pro klienta a udržení zaměstnání, sekundárně ale také

³⁵ K aktivitám sdružení více info zde: www.ligabruntal.cz

³⁶ Viz zákon Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

³⁷ K problematice sociálních firem či sociálního podnikání viz. <http://www.socialnifirmy.cz/> či www.socialni-ekonomika.cz

zvýšení kompetencí klienta pro ucházení se o zaměstnání v budoucnu (navigace k umění sebe prezentace, podpora sebevědomí).

Nutností je posílení odborné specializace na individuální poradenství pro sociálně vyloučené skupiny obyvatel včetně menšin se všemi jejich specifiky.³⁸ Subjektem činným v této sféře je na prvním místě Úřad práce, nicméně vzhledem ke kapacitní náročnosti je to také pole pro aktivity specializovaných neziskových organizací. Pro skupinu dlouhodobě nezaměstnaných osob, žijících ve vzorcích a dle norem „kultury chudoby“, je pak možné souběžné zapojení **psychosociálního poradenství**. Situace vyloučení nemá jednu příčinu často jedna oblast problémů ovlivňuje druhou a psychická frustrace těchto osob je natolik hluboká, že vyžaduje péči odborníků. Cílem tohoto specializovaného poradenství je namotivování klienta k postupné akceptaci vzorce, dle kterého zaměstnání, resp. vůbec práce jako taková je činností, která pozitivně ovlivňuje život jedince i jeho rodiny ve všech sférách života. Je to dlouhodobá, kapacitně náročná individuální práce s klientem, na kterou musí navazovat nabídka postupného vzdělání.

V oblasti zaměstnávání však není možné pracovat pouze na úrovni zaměstnanců. **Poradenství zaměstnavatelům** má za cíl namotivovat je k dlouhodobému a „férovému“ zaměstnání nízko- či nekvalifikovaných osob, což je v zemi s dlouhou tradicí „melouchů“ a „brigád“, jakou je ČR, opět běh na dlouhou trať. Na základě individuální práce s klienty je prezentovat potenciálním zaměstnavatelům výhody zaměstnání těchto osob (dle individuálních dispozic uchazečů např. fyzická zdatnost, předpoklad vděčnosti za zaměstnání a věrnosti zaměstnavateli, perspektivu rozvinutí kvalifikace praxí, atd.).

Zmíněno již zde bylo **sociální podnikání** či **sociální firmy**, tj. podpora vzniku subjektů, které vytvářejí pracovní místa pro dlouhodobě nezaměstnané obyvatele sociálně vyloučených lokalit. Kromě stavebních prací může jít například o úklidové služby. Novela zákona o zaměstnanosti, platná od 1. ledna 2009 také rozšiřuje možnosti zřizování veřejně prospěšných prací obcím ve spolupráci s Úřady práce. Ideální je provázanost VPP s certifikovanými rekvalifikacemi a nabídka obce absolventům VPP, kteří se během jejich výkonu osvědčí, do standardního pracovního poměru po skončení VPP v rámci např. „obecních firem“.

Rekvalifikace (u sociálně vyloučených s často nedokončeným základním vzděláním v podstatě první kvalifikace) má smysl jako podpora dlouhodobě nezaměstnaných v oborech s perspektivou pracovního uplatnění. Vzhledem k situaci v mosteckém regionu a trendům vývoje ekonomiky lze doporučit přeorientování z podpůrných činností pro průmysl na všeobecně uplatnitelné řemeslné dovednosti a práce ve službách. Společensky účelná pracovní místa jsou pracovní pozice pro sociálně

³⁸ Na toto upozorňuje i výzkum „Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů“, jehož zadavatelem byl Úřad vlády a jehož výsledky byly publikovány v letošním roce.

slabé, které jsou refundované zaměstnavatelům. Tato místa by měla být ze strany zaměstnavatele vytvářena s perspektivou jejich nezrušení po doběhnutí refundace. Pokud se pracovník v době, kdy je jeho plat refundován, zaměstnavateli osvědčí, měl by mu zaměstnavatel nabídnout pozice i po doběhnutí refundací.

V oblasti sankcí byl zatím dosavadní trend orientován primárně na pracovníky, kteří se nechávají „na černo“ zaměstnávat. Jak zde již bylo zmíněno, pozitivní změnu může spíše přinést **uplatnění sankcí vůči zaměstnavatelům**, kteří takový typ práce umožňují. Nástroje kontroly, jako jsou intervence inspektorátů práce a finančního úřadu, nejsou dostatečně využívány, resp. jejich zásahy nejsou natolik tvrdé, aby zaměstnavatele od eventuality zaměstnávání „na černo“ odradily.

Tato doporučení mají spíš obecný charakter. V konkrétních podmínkách Litvínova, resp. Janova musí být přizpůsobeny tamním podmínkám a možnostem.

VZDĚLÁVÁNÍ

Klíčovým faktorem vzdělávání je **posílení motivace rodičů k předškolnímu vzdělávání dětí**, tzn. větší využívání školek dětmi ze sociálně vyloučené lokality a tedy dočasné vyvázání dětí z nepodnětného prostředí. Nutností je nabídka širšího vyžití pro děti ve školách a zatraktivnění školky pro děti i pro rodiče tak, aby i přes nutnost hrazení poplatku i rodiče z hůře sociálně postavených rodin tato zařízení pro své děti využívali.

Přípravné ročníky na školách jsou osvědčeným nástrojem sociální inkluze. Pro děti mohou být ideálním přemostěním mezi dosavadním životem v sociálně vyloučeném společenství a běžným světem, zejména jsou-li tyto ročníky zřizovány na běžných základních školách. Takové třídy dávají možnost usnadnění sociálně deprivovaným, nicméně nikoli mentálně retardovaným dětem, včlenění do běžného dětského kolektivu. Zapojení asistentů, kteří budou umět pracovat se sociálně handicapovanými dětmi, je další předpoklad úspěchu. V kontextu se současným vedením MŠMT prosazovaným konceptem inkluzivního školství je pak podpora zapojení pedagogických asistentů na školách toho typu, kde se pracuje s dětmi s handicapem, a to včetně handicapu sociálního. Tento handicap je nutno odlišovat od handicapu zdravotního, se kterým je možné pracovat, ale nelze ho, na rozdíl od handicapu sociálního, zcela odstranit. Ověřeným účinným nástrojem inkluze dětí se sociálním handicapem a poruchami chování jsou **doučovací aktivity**, realizované často dobrovolníky z řad studentů škol či středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných osob. Tato aktivita má na děti efekt nejen ve zkvalitnění přípravy do školy a získání studijních návyků, ale může zapůsobit i směrem k sociální inkluze dítěte i celé jeho rodiny. Dobrovolníci docházejí rodin, variantou je také doučování v neutrálních prostorách k tomu určených (např. nízkoprahový klub).

Co se týče navazujícího vzdělání, nabízí se **možnost zpřístupnění perspektivních učebních oborů mládeži ze sociálně vyloučených lokalit**, dětem často dokončujícím praktickou školu dle osnov praktické školy: v tomto směru je vhodné zavedení a podpora asistentů pedagoga na daném odborném učilišti či střední škole.

Podpora vzniku relativně velkokapacitního **nízkoprahového zařízení pro děti a mládež** (NZDM) jako registrované sociální služby přímo v lokalitě Janova je vhodným krokem. Děti a mládež z Janova potřebují mít prostor pro usměrnění svojí kreativity, přičemž v zařízení takového typu musí mít jistotu dostatečné volnosti a pocit bezpečí, která NZDM odlišuje od školy a ztraktivňuje toto zařízení pro dítě. Zároveň by bylo společně se školou protipólem nežádoucího trávení volného času „na ulici“.

ZDRAVÍ

Na tristní zdravotní stav části obyvatel Janova má vliv všudypřítomná sociální patologie, kterou doprovází absence respektu k základním hygienickým návykům. Protože zanedbaný stav některých nemovitostí zde je předmětem neustálého přehazování zodpovědnosti mezi nájemníky a majiteli, resp. často mezi nájemníky navzájem v situaci, kdy se majitel zodpovědnosti už zcela zřekl, jeví se nám jako nástroj pro zdejší sídliště uplatnitelný postup (s možným, nikoli však jistým úspěchem) zavedení tzv. **zdravotně sociálních pomocníků**, jejichž práce by spočívala v „aktivním vyhledávání osob či skupin, u nichž hrozí ohrožení zdraví, ať už v důsledku rizikového chování, nedostatku informací či nedostupností zdravotní péče apod.“³⁹ Práce těchto pomocníků se zaměřuje např. na péči o těhotné ženy a matky po porodu, děti (očkování, preventivní prohlídky), mladé lidi (včetně snižování rizika předčasného rodičovství a prevence zneužívání návykových látek) nebo na hygienické podmínky v domácnostech. Tito zdravotně sociální pomocníci přispívají také ke zlepšení komunikace mezi rodiči, lékaři a zdravotníky. Zřídit takovou funkci může jak město, tak nezisková organizaci, ideálně ve spolupráci obou.

BEZPEČNOST

Lze jen doporučit, aby všechny **bezpečnostní orgány, aktivní na sídlišti, využívaly stávající zákonné nástroje důsledně a v plné šíři**. Tzn. například, aby městská policie sankcionovala v rámci svých stávajících kompetencí přestupky proti sousedskému soužití včetně rušení nočního klidu, proti veřejnému pořádku atd. a nezpochybnitelným důrazem na nezbytnost dodržování těchto pravidel pro všechny osoby žijící či působící v lokalitě, a to bez výjimky, se stala důležitým činitelem ve směru k pozitivní změně situace na sídlišti. Jedině to může navrátit postupně důvěru lidí zdejší policii.

³⁹ Viz www.drom.cz

S tím souvisí i **nezbytnost důrazných, nekompromisních a jednoznačných zásahů policejních složek proti nájezdům pravicových extremistů** do Janova. Cílem by mělo být zamezení přístupu skupin těchto osob do sídliště a nezpochybnitelně demonstrováná ochrana všech občanů, ve smyslu hesla „pomáhat a chránit“.

Vzhledem k vyřízení zejména hlídek městské policie situací v Janově lze výhledově jistě uvažovat o navýšení kapacit bezpečnostních složek. Vedení policie deklaruje, že prakticky permanentní pohotovost v Janově v rámci tzv. „nulové tolerance“ má za důsledek, že nezbyvá strážníků pro jiná místa Litvínova. Navýšení ale může následovat až poté, co bude standardním způsobem **prověřeno, že současné kapacity a vybavení k zajištění bezpečnosti nepostačují**. Před takovým krokem je třeba vyvrátit častá podezření zdejších obyvatel, že bezpečnostní složky se do konfliktních situací nevkládají dostatečně razantně i pochybnosti, zda měří všem zdejším obyvatelům stejným metrem.

Jak už v tomto textu bylo mnohokrát zmíněno, sídliště Janov je jedním z největších centrem sociální patologie v regionu. Kromě drobných přestupků dochází i k trestným činům včetně přepadávání, distribuce drog, lichvy spojené s násilným vydíráním. Město Litvínov spolu s policií by proto mělo znovu zvážit zapojení **asistentů policie** tak, aby tito byli policii nápomocni při řešení problémů, jako je právě vyšetřování lichvářských praktik. Zdůrazňujeme, že nejde v žádném případě o jakousi variantu „romské domobrany“. Asistenti by řešili problémy specifické pro sociálně vyloučenou lokalitu, obydlenou z části skupinou s odlišnými socio-kulturními vzorci (Romové, Vietnamci, další cizinci). Praxe policejních asistentů v sociálně vyloučených lokalitách jinde po ČR je dostatečně ověřena (např. v Ostravě či Brně). Vedení města Litvínova a policie by se mělo o faktické náplni práce, zkušenostech a efektivitě zavedení těchto asistentů znovu a dostatečně informovat.

Inkluze Janova a jeho zpětná přeměna v běžnou městskou čtvrť nebude možná, pokud odsud nebude bezpečnostními složkami vytlačen organizovaný zločin. Stíhání lichvářských a drogových gangů, jejichž činnost je zřejmě propojena i s dalšími okruhy trestných činností, je zásadním předpokladem úspěšnosti zkvalitnění života sídliště. Policie by se měla zaměřit na permanentní monitorování krizových míst, kterými jsou zejména herny a zastavárny a soustředit se nejen na jejich klientelu, ale hlavně a především na jejich provozovatele a majitele.

Lze předpokládat, že účinným aplikováním nástrojů sociálních služeb se kultivuje životní styl zdejších obyvatel a podobná zařízení časem začnou přicházet o část svojí klientely. Stejně tak sídliště, pokud se v něm nastartuje změna, může ztratit současnou atraktivitu pro aktivity zmíněných organizovaných zločineckých skupin.

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Vzhledem k vysoké míře deprivace sídliště Janov je aktuální kapacita poskytovaných služeb v lokalitě naprosto nedostačující. V této sféře musí být urychleně jednáno. Primární je vznik **komunitního plánu sociálních služeb** se zapojením všech důležitých aktérů působících na území města Litvínova. Se systematizací oblastí sociálních služeb souvisí i **systematizace a dlouhodobá udržitelnost podpory stávajícím kvalitně realizovaným sociálním službám**, jejichž výkon se bezprostředně dotýká kvality života v sociálně vyloučené lokalitě Janov, a to jak ze strany města, tak dalších úrovní státní správy (kraj, stát, fondy EU).

Předpokladem změny je i vznik nových registrovaných sociálních služeb v lokalitě Janov. Zde máme na mysli především **poradenské centrum**, které bude provozováno přímo v lokalitě a bude poskytovat odborné právní poradenství souhrnně všem obyvatelům Janova, kteří o tyto služby budou mít zájem. Ověřený model **občanské poradny** zde vidíme jako nejvhodnější. Zejména bude-li působit v oblasti dovolání se práv janovských občanů v oblasti bydlení a sociální péče. Posílení kapacity organizací, vykonávajících kvalitní terénní sociální práci, je dalším nutným předpokladem změny. Nutností je postupné provazování TSP s navazujícím pracovním poradenstvím a vzhledem k dlouhodobě velmi špatné životní situaci (dlouhodobá nezaměstnat, rozšíření závislostí, celková apatie k životu) i s navazujícím psychosociálním poradenstvím. Nezbytné je posílení sítě streetworkerů a protidrogového poradenství, jejich současná kapacita postižené lokality naprosto nepostačuje. Vzhledem k poměrně tristní nerozvinutosti spektra kvalitně realizovaných služeb v Janově, resp. celém Litvínově a vzhledem k rozsahu zdejších problémů, i vzhledem k tomu, že časový horizont požadované změny by měl být co nejkratší, je na místě uvažovat nad variantou **vstupu nových, tj. v lokalitě dosud nepůsobících aktérů na poli sociálních služeb, zejména TSP.**

OBČANSKÁ ANGAŽOVANOST

S podporou sociálních služeb souvisí oblast **podpory a udržitelnosti** více či méně **neorganizovaných občanských aktivit, resp. principu občanské angažovanosti** do života v obci. Dobrovolně vykonávané aktivity, jejichž smyslem je zkvalitnění životního prostředí (nikoli pouze v ekologickém smyslu) jsou nezbytnými činiteli změny. Dlouhodobá podpora občanských sdružení, alternativních kulturních aktivit a spolkového života (divadelní a hudební, osvětové, turistické a jiné spolky) se nejen lokalitě Janova, ale celému Litvínovsku bohatě vrátí, neboť právě tato sféra často produkuje jedince, schopné hájit zájmy obce. Tyto lidé mají často vytvořen v dobrém slova smyslu patriotický vztah k místu, kde žijí, a mají reálný zájem o prospívání obce a jejích obyvatel. Je zřejmé, že v lokalitě Sudet, kde naprostá většina obyvatelstva nemá generační kořeny k místu, kde žije, je aktivit těchto zapálených jedinců a skupin třeba. **Podpora komunitních aktivit, stojících na hodnotách solidarity a altruismu, mezi obyvateli obce je jednou z nejnávratnějších**

investic, pro kterou se může obec rozhodnout. Rovněž rozumné se zdá být podpoření profesionalizace osadního výboru.

Situace v Janově by mohla být dále uchopena nikoli jako ohrožení, ale jako příležitost pro změnu. Janov se svými problémy na začátku roku 2009 je **jedinečnou příležitostí pro zaktivizování veškerého ve městě dostupného konstruktivního lidského potenciálu, který může přispět k řešení tamní situace.** Jedním z možných aktérů, který ze své pozice může v tomto smyslu být nápomocen, jsou v Litvínově působící **vysoké školy**: nabízí se možnost využití potenciálu lidí, kteří již jsou odborníky ve svém oboru či se na tuto cestu připravují a mohou mít inovativní nápady v určité oblasti, více či méně bezprostředně se týkající předmětu tohoto textu. V Litvínově fungují dvě detašovaná pracoviště vysokých škol: Universita J. E. Purkyně Ústí n/L - Fakulta životního prostředí se studijním programem inženýrská ekologie, studijní obor vodní hospodářství, a Česká zemědělská univerzita, fakulta lesní a environmentální se studijním oborem územní, technická a správní služba.

ZKVALITNĚNÍ SOUSEDSKÉHO SOUŽITÍ

Toto je oblast, do které se promítají neduhy všech sfér života. To, jakým způsobem se k sobě lidé v dané lokalitě chovají, jaké mají vztahy mezi sebou jednotlivé sousedící domácnosti, to zda v místě pulsuje komunitní život či spíše sídliště funguje jako centrum izolovaných, navzájem nekomunikujících, k sobě nevraživých domácností, je ale vždy dáno hlavně charakterem osídlení. V místě, kde dochází k masivnímu „přeprodávání“ bytů, kde se nájemníci mění jako na běžícím pásu a kde problém neplatičství dosáhl takových rozměrů jako právě na Janově, těžko čekat, že toto místo bude vzorem kvalitního městského soužití. Dovolíme si zde jen připomenout, že sociálně deprivované rodiny prakticky žijí ve světě, kde neplatí běžné regulativy, kde k prosazení zájmu nepomůže rozhovor, ale spíš zastrašení silou či zvýšený hlas, a že toto jiné vidění věcí přenášejí i mimo lokalitu. Je pak na každém jednotlivci, aby „svoje“ pravidla prosadil proti těm, které z podstaty věci odmítá, a tím, jak trvat na svém přístupu, možná shrnutému pod výraz „obecná slušnost“, druhou stranu vlastně pomáhal kultivovat.

ZÁVĚREČNÁ POZNÁMKA k vymezení cílové skupiny procesu sociální inkluze

Za cílovou skupinu procesu sociální inkluze sídliště Janov považujeme v této analýze **všechny obyvatele lokality, která je vymezena adresou na panelovém sídlišti Janov** (viz fotomapa). Do této skupiny zahrnujeme jak ty jedince a rodiny, které vykazují znaky adaptace na znevýhodněné prostředí včetně sklonů k sociální patologii, tak ty, kdo se tlaku prostředí zatím úspěšně brání.

Domníváme se, že kritérium prostorového vymezení vyloučeného teritoria obsáhne realitu daného místa pro účely naší analýzy objektivněji než u podobných aktivit

prevládající kritérium etnické, resp. dělení na Romy a tzv. Neromy. Zdejší diskurs tradičně hovoří o „sociálně vyloučených romských lokalitách“ nebo rovnou jen o „romských lokalitách“, přičemž tento způsob uchopení problému a mluvení o něm přijímá i politická reprezentace. Protože jsou takto ale označována výhradně místa, která vykazují znaky všeobecné deprivace – a Janov je jen jedním z nejkřiklavějších - bylo by pak téměř logické si věc vyložit tak, že deprivace je jakýmsi atributem Romů, resp. romského etnika. Proti tomu by jistě velká řada romských rodin, žijících běžný život mimo takovou lokalitu, hlasitě a právem protestovala. Jsme si samozřejmě vědomi, že podstatnou část obyvatel s odlišnými socio-kulturními vzorci v Janově tvoří etničtí Romové či „smíšené“ slovansko-romské rodiny. Podle odhadů je to zhruba polovina obyvatel sídliště.

V jejich vztahování se ke světu, v konkrétních interakcích, způsobech organizace času, preferovaných metodách obživy, využívání solidární sítě mezi členy širší rodiny a v dalších sférách jsou kulturně podmíněné odlišnosti, dané předávanými reziduy tradiční kultury romských osad, ve kterých vyrostli předkové těchto lidí. Domníváme se ale, že pokud má být účelem práce postupná inkluze daného místa a jeho rozvoj, konkrétně pak výběr a nasměrování určitých nástrojů a opatření, které v tomto snažení mají působit, je **artikulování problému v etnických či rasových kategoriích nadbytečné a, připomeneme-li si vyhraněné konflikty mezi Romy a neonacisty v Janově, také pro posun situace kontraproduktivní.**

Samozřejmě si uvědomujeme cennost znalosti sociokulturních specifik skupin a etnických menšin pro různé obory činností (viz pracovní poradci, sociální pracovníci, bezpečnostní orgány atd., pro které může být obeznamenost se vzorci určitého chování dané skupiny pomůckou pro dešifrování významu často z pohledu většinové společnosti iracionálního jednání). V tomto smyslu nám může být nejlépe nápomocen antropologický přístup, který zajímají sféry preferovaného jednání v určité kultuře, přičemž pojem kultura je v jejich souvislosti hodnotově neutrální: tito vědci se zdráhají říkat, která kultura je „lepší“ či „horší“. **Poznatky etnografů, folkloristů a romistů, soustředících se vesměs na tradice, folklór či vývoj jazyka, se pak týkají nikoli námi sledované, ale spíše historicko-kulturní sféry, která se v podstatě pouze okrajově potkává s aplikovanými řešeními sociálního vyloučení.** Jisté uplatnění najde snad v oblasti volnočasového vyžití sociálně vyloučených osob.

Hovoříme-li o sféře sociálních služeb, měla by být jedním a jediným mandátem ke způsobilosti řešit situaci odváděná kvalita služby, nikoli etnický původ nositelů služby. Právě kvalita práce je dobře měřitelná standardními nástroji a je kontrolovatelná. Měřit etnický původ by bylo zvrácené.

Navíc sledujeme-li demografický vývoj současnosti, stále více v našich městech přibývá cizinců z jiných kulturních okruhů, se kterými se naše společnost postupně sžívá. Po 40 letech izolace a uzavření hranic, jak těch skutečných, tak těch

pomyslných v hlavách lidí, kdy se z jediné na území tehdejšího Československa žijící viditelně „cizí“ skupiny, totiž právě z Romů, stal stereotypní strašák, toto sžívání není jednoduché. Je to ale proces, který nezvratně přichází a který je možné vnímat spíše jako příležitost než jako ohrožení. Proto je vhodné mít nastaveny mechanismy, které napomůžou tomu, aby proběhl jako pozvolná změna, ze které budou mít dlouhodobý užitek všichni zúčastnění, nikoli jako náhlý otřes. Na konkrétním případě Litvínova-Janova jsme se snažili ukázat, jak vytvořit prostředí právě pro takový typ změny.

PŘÍLOHY

Příloha I.

Poznámka k zařazení Litvínova do působnosti Agentury (ASZ)

Hlavní silné stránky a výzvy:

- vytvoření a provoz platformy lokálního partnerství,
- dlouhodobá práce na zkvalitňování sociálních služeb v lokalitě a podpora občanských aktivit,
- možnost ověření funkčnosti navrhovaného postupu sociální inkluze sídliště Janov a z realizace vyplývající inovace tohoto postupu,
- zprostředkování know-how k čerpání EU fondů a dalších fondů na podporu inkluzivní politiky města prostřednictvím projektů garantované kvality.

Hlavní slabé stránky a rizika:

- naddimenzovaná očekávání finanční podpory do oblastí služeb, bezpečnosti atd. vůči ASZ ze strany místních institucí
- nesystematičnost zařazení lokality do působnosti ASZ v bezprostřední reakci na eskalaci situace v sociálně vyloučené lokalitě Janov a s tím související znehodnocení výběrových kritérií, na základě kterých byly do působnosti Agentury vybrány jiné lokality,
- riziko požadavků jiných lokalit v ČR k zařazení do působnosti ASZ na základě eskalace situace v místě.

Zhodnocení akce nazvané „Projekt minimalizace zneužívání sociálních dávek v Litvínově“

Od 1. března 2008 byla v Litvínově zahájena akce, kterou iniciovalo město ve spolupráci s Krajským úřadem Ústeckého kraje a Úřadem práce v Mostě. Část dávek v hmotné nouzi – příspěvku na živobytí byla vyplácena v potravinových lístcích. MÚ Litvínov začal vyplácet občanům evidovaným déle než 6 měsíců na úřadu práce dávky hmotné nouze tzv. kombinovanou formou. Plošně pro všechny pobíratele dávky hmotné nouze byl stanoven poměr kombinovaného příjmu 70 % formou poukázek versus 30 % peněžní formou. Sociální odbor MěÚ, argumentující masivním zneužíváním dávek ze strany klientů a jejich utrácením za alkohol, drogy a jiné zneužívání, fakticky ukončil individuální posuzování situace každého klienta.

Úřad veřejného ochránce lidských práv se na popud místních aktivistů začal tímto krokem města Litvínova zabývat a následně se kauze dostalo medializace. **Po proběhlém šetření ombudsman konstatoval, že se MěÚ v Litvínově při zavedení a realizaci tohoto opatření dopustil mnoha pochybení, počínaje nezadáním výběrového řízení na dodavatele poukázek až po samotný a klíčový fakt, že jedná v podstatě diskriminačně vůči celé skupině obyvatel, zde pobíratelů konkrétní dávky. „Dávka pomoci v hmotné nouzi (příspěvek na živobytí) se podle zákona může poskytovat ve věcné formě tehdy, pokud je zjevné, že by příjemce dávku nevyužil k účelu, ke kterému je určena. Jiné kritérium není možné, stejně jako použití změny ve výplatě dávek jako formu sankce.“⁴⁰**

Městský úřad argumentuje dosavadní úspěšností aktivity, kterou ilustruje především čísla: došlo ke snížení počtu pobíratelů dávky a celkové sumy, které byla formou této dávky vyplacena - od března do října 2008 se tato částka snížila ze 4.556.115 korun na 3.917.570 korun, přičemž počet příjemců v celém Litvínově klesl z 1.518 v březnu na 1.231 v říjnu 2008⁴¹. Jiným rozměrem celé „kauzy“ je ale fakt, že MěÚ zde přikročil k velmi populistickému pravidlu, že totiž „účel světí prostředky“ a vůči skupině obyvatel uplatnil presumpci viny, předpoklad zneužívání dávek. Tím vlastně ochromil funkci této dávky tak jak je ze zákona koncipována: jako příspěvek na živobytí sociálně potřebným.

Na základě rozhodnutí senátu novela zákona o hmotné nouzi platná od 1. ledna letošního roku 2009 obsahuje paragraf, který nechává městům volnou ruku: kde bude rozhodnuto o nutnosti takového opatření, mohou poukázky vyplácet - minimálně mohou dát pobíratelům v poukázkách 35% a maximálně 65 % dávek. Bude se tak ale nadále ze zákona dít na základě individuálního posouzení situace

⁴⁰ Cit: <http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?doc=1353>

⁴¹ Zdroj: Městský úřad Litvínov

klienta. Jsme přesvědčeni, že vyplácení poukázek má v některých případech svoje odůvodnění. Dodejme ale, že lidová tvořivost se při zavedení plošného vyplácení poukázek projevila: lidé poukázky prodávali za poloviční cenu, nejružnější typy směnného obchodu pak realizovali například vietnamští obchodníci.

Zavedení zmíněného opatření v Litvínově vidíme jako krok, ke kterému město sáhlo v situaci, kdy na jednu stranu kapacitně nezvládá individuální práci s klienty a zároveň jsou v Litvínově – i s přibývajícím počtem nově usídlených na janovském sídlišti - stále intenzivněji vnímány případy, které mohou svádět k interpretaci o plošném zneužívání sociálních dávek. Je třeba ale trvat na tom, že právo na individuální posouzení a nepaušalizující přístup mají všechny skupiny obyvatel, resp. každý jednotlivec. Sankce však mohou suplovat absenci služeb, které by mohly být nápomocny k řešení konkrétní situace.